

GÁBORI KOVÁCS JÓZSEF**„ÍRÓI DICSŐSÉGET NEM KERESTEM”
(Anonimitás és a szerzői attribúció lehetőségei
a centralista Pesti Hirlapban)***1. Szerzőségi problémák a Pesti Hirlapban*

A Kossuth által alapított Pesti Hirlap 1844 nyarán került a centralisták kezébe. A lap szerkesztését kezdetben Szalay László, majd 1845. július 1-jétől 1848. december 31-ig Csengery Antal látta el. Ezen időszak alatt a Pesti Hirlap cikkeinek jelentős része aláírás nélkül vagy jelekkel ellátva jelent meg, ami nagyban megnehezíti a lap kutatóinak dolgát, mint ahogy az Barla Gyula 1970-ben írt soraiból is kiderül: „A névtelenséget Csengery honosította meg, aki minden cikket így szeretett volna kiadni, Beksics szerint óvatosan vigyázva a lap egységes szellemére, irányvonalára. A névtelen cikkek vizsgálatához minden előmunkálat hiányzik, téveszteni tehát könnyű. [...] A kutatás jelenlegi állapotában a döntés az ingoványos talaj miatt nehéz, a másik oldalról, Csengeryék felől is meg kellene indítani a vizsgálatot.”¹

Ugyancsak az akkori kutatások kezdeti voltát mutatja az, ahogyan 1971-ben Fenyő István néhány háromcsillagos jellel megjelent cikk esetében Eötvös szerzőségét bizonyítani vélte. A cikkeket sem stilisztikai, sem morfológiai, sem dialektológiai, sem helyesírási, sem egyéb szempontokból nem elemezte, mindössze megállapította, hogy ezek az írások azzal a háromcsillagos szignóval jelentek meg, melyről tudjuk, hogy korábban Eötvös már használta, ami „erősen valószínűsíti” e cikkek esetében Eötvös szerzőségét. Mivel pedig szerinte elképzelhetetlen, hogy az „ügyes és éles szemű” Csengery „eltérő szerzők esetén azonos szignó használatába belement volna”, valamint hogy a fejlett közéleti és írói-etikai felelősségtudattal rendelkező centralisták közül többen is ugyanazt a jelet használják, befejezettnek tekintette a bizonyítást, és a szóban forgó cikkeket Eötvösnek tulajdonította. Mindezt azzal indokolta, hogy „a centralista Pesti Hirlapban sohasem fordult elő olyan eset, hogy a □ áljjel más élt volna, mint Pákh Albert, a ⊙ áljel mindig magát Csengeryt, az *Agricola* álnév mindig Eötvöst jelölte”.² Fenyőnek ezt a megállapítását az teszi különösen meglepővé, hogy tudjuk, Trefort Ágoston még életében publikálta a Pesti Hirlapba írt cikkeinek egy részét, melyek között ⊙ jellel megje-

¹ BARLA 1970, 144–145.

² FENYŐ 1971, 8–9.

lentekeket is találunk.³ Állításának valótlanságát később maga Fenyő István is belátta, és néhány © jeles cikk szerzőjeként Trefortot nevezte meg,⁴ azonban arra azóta sem vállalkozott, hogy az általa Eötvös-cikkekként kiadott írásokat más módszerekkel is megvizsgálja, és szerzői hovatartozásukat ily módon bizonyítsa.

A Pesti Hirlap munkatársainak jelhasználati szokásaival kapcsolatban nem csupán ez az egy tévedés terjedt el a szakirodalomban. Ilyen téves megállapítás például, hogy Csengery Antal a Pesti Hirlapban publikált cikkeit aláírás nélkül jelentette meg,⁵ hiszen az 1845-ös év első feléből több olyan Csengery-cikket is ismerünk, amely aláírással – *Iff Csengery Antal*,⁶ *Cs. A.*,⁷ *Csengery A.*⁸ – jelent meg, ráadásul ezek egy kivételével olyanok, melyeket a szerző magáénak vallott *Írói munkásságom*⁹ című művében.¹⁰ 1845. július 1. után – tehát attól kezdve, hogy Csengery átvette a lap szerkesztését – azonban mindössze egyetlen aláírt Csengery-cikket találunk a lapban,¹¹ amely szintén olyan írás, melyet szerzője nem említ az *Írói munkásságomban*. Ez az 1846. január 1-jei cikk, melyben a szerkesztő lapja új programját fogalmazza meg, és melynek keletkezéséről így vall *Jellemrajzok* című kötetében: „a *P.[esti] Hirlap* akkori szerkesztője, félretevé egy időre tüzetes vitatását azon kérdésnek, melyekre nézve barátai külön árnyalatot képpeztek a reformpárt seregében, s egyezkedésbe bocsátkozott a másik, népszerűbb és hatalmasabb töredék főnökeivel. Ez egyezkedés kifolyása volt a *Hirlap* újévi nyilatkozata 1846 kezdetén, mit az úgynevezett municipális töredék azért hitt szükségesnek, hogy aztán némely főbb kérdések, melyekre nézve az ellenzék soraiban nem volt szakadás, s a melyek természetöknél fogva olyasok valának, hogy körülöttök az összes ellenzék gyülekezhetett, közös erővel tárgyalassanak.”¹²

Összesen tehát kilenc aláírt Csengery-cikk található a Pesti Hirlapban. Mindemellett arról sem szabad megfeledkeznünk, hogy Csengery a lapban rendszeresen publikált

³ TREFORT 1882, 227–241, 271–289. – A szóban forgó cikkek: TREFORT Ágoston, *Legközelebbi feladatunk I*, PH, 1847. január 26., 819. sz., 57; Uő, *Legközelebbi feladatunk II*, PH, 1847. február 2., 823. sz., 73; Uő, *Legközelebbi feladatunk III*, PH, 1847. február 9., 827. sz., 89; Uő, *Legközelebbi feladatunk IV*, PH, 1847. február 18., 832. sz., 109; Uő, *Legközelebbi feladatunk V*, PH, 1847. március 4., 840. sz., 145; Uő, *Ősiség I*, PH, 1847. május 28., 887. sz., 345; Uő, *Ősiség II*, PH, 1847. május 30., 888. sz., 349; Uő, *Ősiség*, PH, 1847. június 22., 901. sz., 405.

⁴ FENYŐ 1997, 326–328, 346–347, 368–369.

⁵ SZÁNTÓ 1984, 284; KÓKAY 1979, I, 767.

⁶ CSENGERY Antal, *Városi ügy I*, PH, 1845. január 5., 419. sz., 9; Uő, *Városi ügy II*, PH, 1845. január 26., 425. sz., 55; Uő, *Városi ügy III*, PH, 1845. február 13., 430. sz., 96–97.

⁷ Uő, *Töredék eszmék a 'községek' rendezése körül I*, PH, 1845. május 20., 471. sz., 329; Uő, *Töredék eszmék a 'községek' rendezése körül II*, *Általános nézetek*, PH, 1845. május 22., 472. sz., 333; Uő, *Töredék eszmék a 'községek' rendezése körül III*, *Belszerkezet*, PH, 1845. május 23., 473. sz., 337; Uő, *Töredék eszmék a 'községek' rendezése körül IV*, *Község és megye*, PH, 1845. május 25., 474. sz., 341.

⁸ Uő, *Pest, jun. 30-án*, PH, 1845. július 1., 495. sz., 1.

⁹ CSENGERY 1884, 421–422.

¹⁰ Az *Írói munkásságomban* nem említett, de a lapban aláírással megjelent cikk: Uő, *Pest, jun. 30-án*, PH, 1845. július 1., 495. sz., 1.

¹¹ Uő, *Pest, januar' 1-én 1846*, PH, 1846. január 1., 599. sz., 1.

¹² CSENGERY 1898, 81.

áljellel is, így pl. köztudott, hogy Csengery Trefort Ágostonnal karöltve használta a © jelet. A Csengery által használt többi jelet az általa *Írói munkásságom* című művében magáénak vallott írások segítségével tudjuk azonosítani. E 47 cikk közül 7 alatt szerepel aláírás vagy monogram: Ifj. Csengery Antal, Cs. A.; 30 aláírás és jel nélkül, míg 10 jel alatt jelent meg a lapban. Ezen cikkek tanúsága szerint Csengery a következő jeleket használta a lapban: – M., – S. –, –z –, – K –, – p t –, **, – x. y., Ω.

Csengery tehát a szakirodalom állításaival ellentétben nem csupán névtelenül írt cikkeket a Pesti Hirlapba, amit Beksics Gusztáv a szemtanú egyébként már 1883-ban megállapított: „Csengery, mikor szerkesztővé lett, már megkezdte az anonimitást. Az előtt nevét, vagy Cs. betűt irt alá, mint szerkesztő azonban írt anonim cikkeket is.”¹³ Látható, hogy Beksics óta Csengery Antal aláírási szokásainak vizsgálata nem nagyon haladt előre. Ugyanez a helyzet Szalay Lászlóval is, akivel kapcsolatban Beksics a következőket írja: „Szalay László gyakran egész nevével, s mindenesetre legalább Sz. L. betűkkel jelezte cikkeit.”¹⁴ Beksics szerint tehát Szalay nem publikált anonim írásokat a lapban, és ezt a nézetét a szakirodalom mind a mai napig osztja¹⁵ annak ellenére, hogy a Szalay László által még életében kiadott, publicisztikai írásait tartalmazó kötetében¹⁶ több, a Pesti Hirlapban aláíratlanul megjelent cikket találunk. Mindez már csak azért is sajnálatos, mert a szóban forgó cikkek Szalay szerkesztőségének ideje alatt keletkeztek,¹⁷ és mivel tudjuk, hogy korábban Kossuth Lajos vezércikkeit rendszerint névtelenül jelentette meg a lapban,¹⁸ arra kell következtetnünk, hogy Szalay László az aláírások használata szempontjából követni akarta nagy elődje példáját annak ellenére, hogy már a lap szerkesztőjeként való bemutatkozásakor is hangsúlyozta csoportjának Kossuthétól való különállását.¹⁹

¹³ BEKSICS 1883, 39.

¹⁴ *Uo.*, 39.

¹⁵ GULYÁS 1978, 631.

¹⁶ SZALAY László, *Publicisztikai dolgozatok*, Pest, Heckenast Gustáv, 1847.

¹⁷ A szóban forgó cikkek: SZALAY László, *PEST, jul. 6-án*, PH, 1844. július 7., 367. sz., 461; *Uő, PEST, jul. 10-én*, PH, 1844. július 11., 368. sz., 469; *Uő, PEST, julius' 17-én*, PH, 1844. július 18., 370. sz., 485; *Uő, PEST, julius' 20-án*, PH, 1844. július 21., 371. sz., 493; *Uő, Pest, julius' 31-én*, PH, 1844. augusztus 1., 374. sz., 521; *Uő, PEST, aug. 14-kén*, PH, 1844. augusztus 15., 378. sz., 555; *Uő, Pest, aug. 28-kán*, PH, 1844. augusztus 29., 382. sz., 591; *Uő, PEST, september' 11-én*, PH, 1844. szeptember 12., 386. sz., 625; *Uő, A' Híradó' mult vasárnapi homiliájára rövid jegyzet*, PH, 1844. október 6., 393. sz., 683; *Uő, Pest, october' 9-kén Zalai szövatok*, PH, 1844. október 10., 394. sz., 693; *Uő, PEST, november' 6-án*, PH, 1844. november 7., 402. sz., 761; *Uő, PEST, november' 27-én*, PH, 1844. november 24., 408. sz., 811; *Uő, Büntetőtörvénykönyv I*, PH, 1844. december 12., 412. sz., 843; *Uő, Pest, januarius' 15-én*, PH, 1845. január 16., 422. sz., 31; *Uő, Nyílt levél Triestből Februar' 20-án*, PH, 1845. március 2., 435. sz., 139–140; *Uő, Büntető Törvénykönyv II*, PH, 1845. április 1., 444. sz., 213.

¹⁸ KOSÁRY 2002, 212.

¹⁹ SZALAY László, c. n., PH, 1844. július 4., 366. sz., 451. – Arra, hogy Szalay szerkesztőként bizonyos dolgokban követte Kossuth példáját, korábban már Fenyő István is utalt: „Kossuthal egyetértve elveti azt, hogy a politikai sajtó szépirodalmat közöljön.” (FENYŐ 1997, 271.) Szalay az erre vetemedő Dessewffy Emilt, a Budapesti Híradó szerkesztőjét a Pesti Hírlap hasábjain komoly kritikával illeti. (SZALAY László, *Nyílt levél Considérant Victorhoz, a' Démocratie pacifique' főszerkesztőjéhez*, PH, 1844. december 19., 414. sz., 859.)

Az eddigi szakirodalmi megállapításokkal ellentétben nem csupán Szalay László, hanem Eötvös József is írt névtelen cikkeket a Pesti Hirlapba.²⁰ A szóban forgó cikksorozat a lap 1845. november 11-i, 14-i, 16-i és 18-i számaiban látott napvilágot, és a négy cikk közül csupán az első alatt áll az Eötvös által használt E. szignó,²¹ míg a sorozat másik három darabja aláírás nélkül jelent meg, ami azért érdekes számunkra, mert egyrészt a megjelenés dátumának és a cikkek aláíratlanságának köszönhetően újabb értékes adalékkal gyarapodhatnak az 1845. november 18-i ellenzéki tárgyalással kapcsolatos ismereteink,²² másrészt pedig felvetik annak a lehetőségét, hogy Eötvös József máskor is publikált anonim írásokat a lapban.

A szakirodalomban e mind a mai napig élő téves megállapítások kiigazítása ugyan még nem történt meg, de a lap más munkatársaival kapcsolatban a Pesti Hirlap kutatói közül néhányan mégis értékes adatokkal tudtak szolgálni. Barla Gyula más irodalomtörténészek – Papp Ferenc, Tóth Dezső, Haraszty Gyula – munkásságát követve tett kísérletet arra, hogy összegyűjtse Kemény Zsigmondnak a forradalom után a lapban megjelent cikkeit oly módon, hogy gondolati azonosságot igyekezett kimutatni a szerinte Kemény tollából származó írások között, valamint Kemény Zsigmond által előszeretettel használt szavakat és kifejezéseket keresett a cikkekben.²³ Elődei közül Papp Ferenc és Haraszty Gyula stílusbeli hasonlóságokkal is próbálták igazolni az általuk Kemény Zsigmondnak tulajdonított írások szerzőségét, így azt kell mondanunk, hogy legalaposabban, a legtöbb módszertani elem alkalmazásával Kemény Zsigmond kutatói láttak hozzá a feladat teljesítéséhez.

Szintén értékes adalékokat szolgáltatott a Pesti Hirlap azonosítatlan szerzőjű cikkeivel kapcsolatban Gergely András, aki Széchenyi István és Eötvös József levelezésében talált utalásokat arra vonatkozólag, hogy a Pesti Hirlap egyes, © jellel megjelent cikkei Trefort Ágoston tollából származnak.²⁴

²⁰ A szóban forgó cikkek: EÖTVÖS József, *II, További észrevételek a' B-P. Híradó' irányában*, PH, 1845. november 14., 573. sz., 321; UŐ, *III, További észrevételek a' B.P. Híradó' irányában*, PH, 1845. november 16., 574. sz., 325; UŐ, *IV, További észrevételek a' B.P. Híradó' irányában*, PH, 1845. november 18., 575. sz., 329.

²¹ UŐ, *Jöjünk ki a' személyességekből*, PH, 1845. november 11., 571. sz., 313–314.

²² Lásd: 2. Csengery Antal szerkesztési elvei.

²³ BARLA 1970, 141–148. – Barla Gyula szerint a Pesti Hirlapban 1848. március 15-e után megjelent írások közül a 25 aláírt cikken kívül Kemény tollából származik minden – a –, – a. –, – a – és az – e – jelű, ill. a 76. számban megjelent vezércikk. Az aláírás és szignó nélkül megjelent cikkek közül valószínűleg Kemény írta a 9., 25., 54. és a 109. számban olvashatókat. Esetleg az ő tollából származhatnak a 3., 14., 20., 38., 49., 53., 55., 58., 61., 71. számban megjelentek is.

²⁴ GERGELY 1982, 134–139. – Könyvében Gergely András nem jelzi egyértelműen, hogyan azonosította a szóban forgó cikkeket, de gondolatmenete így is jól nyomon követhető. Gergely Eötvös József Széchenyihez írt leveleiben talált utalásokat arra, hogy a Pesti Hirlapban Széchenyi *Javaslat a magyar közlekedési ügy rendezéséről* c. munkáját tárgyaló cikkeket a centralisták egyike írta. Az egyik, ilyen utalást tartalmazó Eötvös-levélben (gr. Széchenyi Istvánnak, 1848. február 19. = EÖTVÖS 1976, 193–194) azt is megjegyzi a levél írója, hogy „Trefort cikkelyei kiküldettek az Allgemeinenak és Mittermaier újságába”. Gergely Andrásnak tehát nem volt más dolga, mint hogy összehasonlítsa a Pesti Hirlapban és az Allgemeine Zeitungban e tárgyban megjelent cikkeket, majd megállapítsa, hogy az Allgemeinenében megjelent írások a Pesti Hirlap cikkeinek összefoglalásai,

Látható, hogy a centralista Pesti Hirlap anonim és pszeudonim írásait kellő tudományos megalapozottsággal vizsgáló kutatók több módszert is használtak, azonban számos olyan eljárást ismerünk, melyet ezen kutatók nem alkalmaztak, amit az tesz számunkra érthetővé, hogy mindeddig nem készült olyan módszertani elemeket bemutató mű, mely segítséget nyújthatna a lap azonosítatlan szerzőjű cikkeinek vizsgálatához. Mindezek hatására jelen munkámban azt a célt tűztem magam elé, hogy összegyűjtöm ezen módszertani elemeket, és megvizsgálom ezek használhatóságát. Tanulmányom háttér munkálatainak végzése közben nem csupán kitűzött célokat valósítottam meg, hanem a használhatónak talált módszertani elemek segítségével összegyűjtöttem a lap legfontosabb szerzőire – Eötvös József, Szalay László, Trefort Ágoston, Csengery Antal – vonatkozó adatokat, majd ezen adatok segítségével azonosítottam néhány, a Pesti Hirlapban névtelenül megjelent cikk szerzőjét, amivel egyszersmind bizonyítani is kívántam az általam felállított rendszer használhatóságát.

Tanulmányom első fejezetében kénytelen vagyok részletesen szólni Csengery Antal szerkesztési elveiről, mivel Csengery saját bevallása szerint a Pesti Hirlap szerkesztése során elvi és stílári egységesítésre törekedett. Csengery ezen törekvése – amennyiben sikerült azt maradéktalanul végrehajtania – nemcsak kérdésessé teheti munkám sikerét, hanem értelmetlenné is célkitűzésemet, így mindenekelőtt azt kell bizonyítanom, hogy Csengery szerkesztési elveit nem tudta minden ízében érvényesíteni szerkesztősége idején. Módszertani rendszerem ismertetése csak ezután következhet, mint ahogyan a módszer eredményességét és használhatóságát bizonyítandólag dolgozatomba illesztett, a lapban áljel alatt megjelent és általam azonosított szerzőjű cikkek ismertetése is.

A Pesti Hirlapban megjelent cikkek azonosításával foglalkozó kutatók ez idáig rendszerint csupán egy szerző írásainak megtalálására koncentráltak abban a reményben, hogy ez által kezelhető méretűre csökkentik az egyébként valóban terjedelmes anyagot. Ennek a módszernek az alkalmazása azonban jócskán meg is nehezítette a dolgukat, hiszen ha a lap főbb publicistái közül csak az egyikkel kapcsolatban rendelkezünk mélyreható ismeretekkel, nem valószínű, hogy minden kétséget kizáróan képesek vagyunk elhatárolni írásaikat munkatársaikéitól. Mindemellett arról sem szabad megfeledkeznünk, hogy minden egyes, a lap valamely más szerzője által írott cikk azonosítása csökkenti a vizsgálandó anyag mennyiségét és némileg könnyebbé teszi a további kutatásokat, valamint értékes adalékokat szolgáltat a lappal foglalkozó más kutatók számára. Éppen ezért döntöttem úgy, hogy bár céloim Csengery Antal Pesti Hirlap-beli anonim és

és mivel az Allgemeine Zeitungban megjelent írások Trefort tollából származnak, valószínűsíteni, hogy a Pesti Hirlap cikkeit is ő írta.

A szóban forgó cikkek: TREFORT Ágoston, *Gróf Széchenyi István 'javaslata a' közlekedési ügy' rendezéséről*, PH, 1848. február 10., 1033. sz., 109; Uő, *Gróf Széchenyi István 'közlekedési rendszere 's pénzerőnk*, PH, 1848. február 11., 1034. sz., 115; Uő, *A' közlekedési ügy kezelése 's gr. Széchenyi javaslata e' tárgyban*, PH, 1848. február 13., 1035. sz., 119; Uő, *Gróf Széchenyi 'javaslata a' közlekedési ügyben 's támokaink*, PH, 1848. február 15., 1036. sz., 125; Uő, *Fiumei vasút*, PH, 1848. február 22., 1040. sz., 147; Uő, *A' fiumei vasút kamatbiztosítás mellett, vagy országos erővel építtessék-e*, PH, 1848. február 24., 1041. sz., 151; Uő, *További észrevételeink a' fiumei vasut' ügyében*, PH, 1848. február 25., 1042. sz., 157; Uő, *Közlekedési ügy*, PH, 1848. február 29., 1044. sz., 169.

pszeudonim cikkeinek azonosítása, kutatásaimat kiterjesztem a lap más fontos munkatársainak – Eötvös József, Kemény Zsigmond, Szalay László, Trefort Ágoston – írásaira is.

2. Csengery Antal szerkesztési elvei

Csengery Antal a Pesti Hírlap vezetésekor vallott szerkesztési elveiről *Írói munkásságom* című művében így számol be: „törekedtem a lapnak nem csak elveiben szoros következetességet, hanem styl tekintetében is bizonyos egyöntetűséget, csint és szabatoságot adni, kiküszöbölve azt a rethori dagályt, mely politikai irodalmunkat azelőtt jellemzé”. Csengery ilyen irányú törekvéseit azzal magyarázta, hogy „a szerkesztő, ha főadatának teljesen meg akar felelni, kénytelen fölolvadni lapjában, s én a legkisebb apróságokra is kiterjesztém figyelmemet, írtam ujdonságot, irodalmi értesítőt, színi kritikát, külföldet, olykor megyei tudósítást Pestmegyéből. Azt hittem, a hírlap apró részletei, olykor egyes jegyzetek, szóval egész szelleme által szintugy hat, mint egyes nagy cikkei által.”²⁵ Az idézett szövegrészből egyértelműen kitűnik, hogy Csengery a lapban megjelent írásokat elvi és stiláris szempontból egységesíteni igyekezett, és ezt a törekvést a lap minden rovatára kiterjesztette. Arról azonban, hogy ez az egységesítés milyen mértékű volt, nem ír egyértelműen a szerző.²⁶

A korabeli sajtóorgánumok szerkesztői gyakorlatában az elvi egységesítés nem volt ismeretlen fogalom. Erre következtethetünk Csengery későbbi szerkesztőtársa, Kemény Zsigmond egyik 1847-ben, a lapban megjelent cikkének szövegéből,²⁷ melyből kiderül, hogy Kemény szerint a szerkesztő feladata, hogy „szint, elevenséget, életet, irányt” adjon lapjának, és úgy illessze össze az abban megjelenő írásokat, hogy azok megelevenedjenek „a’ szellem által”, és fővényszemeket hordjanak „azon épületek’ felállítására, mellyeknek alapterveit a’ vezércikkek közlik.” Csengery Antal szerkesztői elveinek eszmei háttere azonban a körülmények alakulása következtében változott az idők folyamán. Csengery szerkesztői tevékenységének első szakaszában centralista elvek alapján szerkesztette a lapot, egészen az 1845. november 18-án tartott ellenzéki értekezletig. Ahhoz, hogy a Csengery Antal szerkesztési elveiben ekkor beállott változást megérthessük, szükséges mélyrehatóbban is megismerkednünk a történelmi háttérrel.

Mint arról korábban már szó volt, a Kossuthtól átvett Pesti Hírlap szerkesztését kezdetben Szalay László, majd 1845. július 1-jétől 1848. december 31-ig Csengery Antal látta el. Szalay szerkesztősége alatt a Pesti Hírlap példányszáma az 1844 eleji 5200-ról²⁸ mintegy 500-ra²⁹ esett vissza, amiben a centralisták kissé talán túl tudományos, a kortár-

²⁵ CSENGERY 1884, 421–422.

²⁶ Csengery a lap minden rovatába írt cikkeket, mindezen írások azonosítása azonban a kutatás jelenlegi állása szerint megvalósíthatatlannak tűnik, így munkám során csupán a nagyobb és jelentősebb Csengery-cikkek feltárására koncentrálok.

²⁷ KEMÉNY Zsigmond, *Időjelek V*, PH, 1847. november 12., 983. sz., 315.

²⁸ KÓKAY 1979, I, 678.

²⁹ *Uo.*, 761.

sak által száraznak érzett és nehezen érthető írásmódja, valamint a nemesi reformellenzék elgondolásait több ponton támadó centralista eszmék mellett szerepet játszott az is, hogy ezen nemesi reformellenzék tagjai közül többen is úgy vélték, Kossuth Eötvösök miatt volt kénytelen távozni a lap éléről, és az is nekik köszönhető, hogy azóta sem kapott engedélyt újabb lap alapítására vagy egy már meglévő lap szerkesztésének átvételére. Mindezek következtében a centralista Pesti Hirlapot, ill. annak vezető munkatársait folyamatos támadások érték nemcsak a konzervatívok és az időközben egyre inkább hozzájuk hajló Széchenyi, hanem Kossuth hívei részéről is, melynek hatására egyrészt Szalay Lászlót Csengery Antal váltotta a szerkesztői székben, másrészt a lap két legkiválóbb publicistája, Eötvös József és Trefort Ágoston a laptól való visszavonulásukat fontolgatták.³⁰ A támadások keresztüztübe került centralisták helyzetét valószínűleg anyagi gondok is nehezítették, hiszen legtöbbjüknek köztudottan hírlapírói tevékenysége volt a legfőbb bevételi forrása, amely azonban a csökkenő példányszám miatt szinte teljesen elapadt, mivel szerződésük szerint Szalay, Trefort és Eötvös Csengerytől egy, az előfizetők száma szerint emelkedő összeget kaptak, mely az akkori 500 előfizető esetén összesen csupán évi 380 ezüstit forintot jövedelmezett a lap három vezető publicistájának, fejenként tehát kevesebb, mint 130 forintot.³¹

A kényszerítő körülmények hatására a centralisták tárgyalásba bocsátkoztak az ellenzék többi töredékeivel, és 1845. november 18-án közös ellenzéki értekezletet tartottak, melyen a résztvevők többsége amellet foglalt állást, hogy az ellenzék erőit jobban össze kell fogni és ennek érdekében a Pesti Hirlapnak az ellenzék közös lapjává kell válnia. Mindezek után a konferencia eltiltotta a lapot a centralista eszmék hirdetésétől, Eötvös József és Trefort Ágoston pedig megfogadta, hogy egyelőre nem írnak a lapba.³² Csengery a Pesti Hirlap 1846. január 1-jei számában³³ közös ellenzéki programot tett közzé, melyben a centralistákra erőszakolt döntést a következőképpen ismertette: „Illy viszonyok közt, mondom, midőn azt kell tapasztalnunk, hogy az ellenzéknek e’ lapon kívül még mindig nincs más organuma: a’ közjó’ érdekében szükségessé vált, hogy addig, míg az imint érintett viszonyok nem módosulnak, a’ központosítás’ kérdésének általános tárgyalását, az ellenzék’ ez organumában, elhalasszuk.”³⁴ A centralisták tehát nem lemondtak eszméik terjesztéséről és tárgyalásáról, hanem csupán némileg háttérbe tolták azokat a lapban. Azt, hogy a centralisták továbbra sem hagytak fel eszméik népszerűsítésével, és csak a Pesti Hirlapba nem írtak – egy ideig – centralista szellemben, mutatja az is, hogy 1846 elején Eötvös József egy kötetbe szerkesztve kiadta az az ideig a lapban megjelent cikkeit,³⁵ míg Szalay László szintén könyv alakban mutatta be a közelmúlt

³⁰ NIZSALOVSZKY–LUKÁCSY 1967, 155–159.

³¹ *Szerződés Csengery Antal, Szalay László, Trefort Ágoston és báró Eötvös József között* = SZALAI 1913, 113–114.

³² KOSÁRY 2002, 353.

³³ CSENGERY Antal, *Pest, jan. 1-én 1846.*, PH, 1846. január 1., 805. sz., 1.

³⁴ Uo.

³⁵ EÖTVÖS József, *Reform*, Pest, 1846.

legjelentősebb angol és francia politikusait.³⁶ A centralisták által az ellenzék többi részének tett engedmények hatására enyhülni kezdett a viszony Csengeryék és a nemesi reformellenzék között, amit abból is leszűrhetünk, hogy a soron következő, 1846. februári ellenzéki értekezlet engedélyezte Eötvösnek és Trefortnak a lapban való publikálást.³⁷ Ezután nem sokkal pedig már Csengery is elérkezettnek látta az időt, hogy visszatérjenek a centralista eszmék hirdetéséhez a Pesti Hirlap hasábjain, melyeket – ma már köztudottan – a későbbiek folyamán gyakorlatilag az egész ellenzék magáévá tett.

A centralisták taktikázásának mibenlétét Eötvös Szalayhoz 1845. november elején, tehát még az ellenzéki tanácskozás előtt írt leveléből ismerhetjük meg: „A dolognak ezen állásában én helyzetünkben, még azon esetben is, ha te ’s Csengery szerződéseket új éven nem mondjátok fel nem tartanék semmit czélszerűbbnek, mintha ti is – mire Trefort kész – kinyilatkoznátok hogy ha Landererrel azok³⁸ szerződhetnek, ti készek vagytok szerződésektől [!] szinte lemondani. [...] Az ok, mellynél fogva én ezt tanácsosnak tartom az: mert miután ezen urak Landererrel még egy szót sem szoltak, majdnem apodicticus bizonyosság hogy a’ lapnak szerkeztését kezekbe kapni nem fogják, ’s az egész részetekről tett nyilatkozatnak más resultátuma nincs. – Mint először, hogy rolunk minden odium elvéteik. 2^{szer} Hogy a’ P Hirlap, az oppositio által organumának vallatik. 3^{szer} Hogy sokan kik most belé nem irnak belé irni fognak, ’s éppen mert belé irnak elveivel megbarátkoznak. 4^{szer} Ha egy év múlva Trefort ’s magam töle visszavonulunk, ez a’ lapra miután más kedvesebb írói is támadtak semmi hatással, vagy legalább igen csekély hatással leend. – Mig az ugynevezett opositio annak hogy lapja nincs egyedüli okát bennünk keresi velünk transigálni nem fog; mihent meggyőződött, hogy mi ezen állásokon ártatlanok vagyunk, nem tehetnek mást mint hogy lapunkat saját lapoknak esmerjék el mi ránk nézve csak kedvező, mert a’ szerkeztés kezünkben maradván, arról hogy szinét ne veszítse könnyen gondoskodhatunk. – Azt mond[t]juk: mint czél – responsabilis kormány, de mig ezt el nem értük védelme municipalis szerkezetünknek. Az általam javallott lépés oda fogna vezetni, hogy ha nem mi vagyunk okai; hogy a lap kezekbe nem jön hanem Landerer, e’ programm egész kiterjedésében, az öszves oppositiotól elfogadtatnék. – [...] Részünkről nem volna szükség másra mint hogy kinyilatkoztassuk miként ha Landererrel szerződhetnek, mi a’ szerződésnek útjába állni nem fogunk. –”³⁹

A szövegből egyértelműen kitűnik, hogy a centralisták tudatosan engedtek tért az ellenzék municipális része követeléseinek, a későbbi sikeresebb agitáció érdekében. Eötvös rendkívüli politikai éleslátásról tanúbizonyságot téve, szinte minden mozzanatában helyesen következtette ki a nemesi reformellenzék várható lépéseit és azoknak valószínű következményeit, így előre látta azt is, hogy Landerer nem fog beleegyezni Csengery leváltásába, vagyis a lap továbbra is a centralisták kezében marad, akik ezután apróbb

³⁶ SZALAY László, *Státusférfiak és szónokok könyve*, Pest, 1846.

³⁷ KOSÁRY 2002, 354–355.

³⁸ A centralisták Pesti Hirlaptól való távozása után a lapot Batthyány Lajos, Batthyány Kázmér és Teleki László szerették volna megszerezni, akik lapszerkesztőnek Lukács Móricot javasolták. Vö. NIZSALOVSKY–LUKÁCSY 1967, 155–162.

³⁹ *Uo.*, 158–159.

engedmények tételével kibékítik a nemesi reformellenzékét, azok pedig a későbbiek folyamán kénytelen-kelletlen elfogadják lapjuknak a Pesti Hirlapot, majd pedig – az ebbe való dolgozásnak köszönhetően – eszméiknek a centralista eszméket. A szinte teljes egészében megvalósuló terv szellemi atyja a levél tanúsága szerint Eötvös volt, végrehajtójaként azonban már Csengeryt kell méltatnunk, többek között azért is, mert sikerült elérnie, hogy Eötvös és Trefort, a levélben előre jelzett felmondásuk után, 1846 nyarán vagy őszén – a lap megnövekedett bevételeinek köszönhetően –, immár Kemény Zsigmonddal együtt újra elszerződtek a laphoz.⁴⁰ Ezzel kapcsolatban azonban kérdés marad, hogy Eötvös felmondási szándékának hangoztatása nem csak egy volt-e a taktikai lépések közül, és a kiváló politikus nem csak a tárgyalások megkönnyítése érdekében határozta-e el visszalépésének bejelentését, annak reményében, hogy még a felmondási idő lejárta előtt beteljesül a levélben kifejtett jóslat, és így ő továbbra is a lap munkatársa maradhat. Ebben az esetben Csengeryt csak az előre eltervezett taktikai lépések végrehajtásáért dicsérhetjük. Mindenesetre az, ahogyan Csengery 1846. január 1-jei cikkének keletkezéséről vall *Jellemrajzok* című kötetében,⁴¹ arra enged következtetni, hogy az 1845. november 18-ai ellenzéki tanácskozásnak ő volt a kezdeményezője. Az, hogy Csengery szóban forgó kötetében önmagát vallja a tárgyalás kezdeményezőjének, még nem bizonyítja kellőképpen, hogy valóban ő is volt ennek szellemi atyja, így ez a kérdés még további vizsgálatra szorul. Itt kanyarodnék vissza egy pillanatra a tanulmányom elején említett, Eötvös tollából származó cikksorozathoz,⁴² melynek második darabja négy, a harmadik két nappal a szóban forgó tanácskozás előtt, az utolsó pedig magán a tanácskozás napján jelent meg, aláíratlanul. Az, hogy a nevét korábban következetesen vállaló Eötvös ez alkalommal név nélkül jelentette meg a szóban forgó három cikket, arra utal, hogy Eötvös valóban a fentebb idézett, Szalay Lászlóhoz szóló levélben elmondottakkal összhangban kívánt cselekedni, és mindent megtett azért, hogy létrejöjjön a nemesi reformellenzékkel történő megegyezés, habár tudta, hogy ez gyakorlatilag az ő bukásával egyenértékű, igaz – mint az a levélből kiderül –, azt is tudta, hogy ez a bukás csak átmeneti lesz. A kompromisszum hatására a Pesti Hirlap példányszáma 1847 májusára már 3400 körülire emelkedett,⁴³ majd 1848 elejére ismét elérte a Kossuth szerkesztése alatti ötezret⁴⁴ úgy, hogy a centralisták közben visszatérhettek eszméik lapban való hirdetéséhez is. A megegyezés eredményeképpen tehát jóval több emberhez jutottak el a

⁴⁰ PINTÉR 2007, 103–104. – A Kemény Zsigmond által báró Jósika Miklóshoz 1847. május 11-én írt levélben olvashatjuk: „Az én iradalmi viszonyaim itt meglehetősen rendben vannak; a Pesti Hirlapba csupán 24 cikket írok évenként, mi alig teend többet négy ívnél ’s ezért Eötvössel és Treforttal bizonyos, az előfizetők száma szerint növekedő dividendben osztozom, mely ha ezentul is annyi praenumeransunk leend, mint a mennyi most van, az az 3400, ekkor egy egy részre felül megyen ezer pengőn.” Kemény csak egy esetben osztozhatott Eötvössel és Treforttal az előfizetők száma szerint növekedő osztalékban, ha azok 1845 novemberében valóban felmondtak a lapnál, majd miután a centralisták rendezték viszonyukat a municipalistákkal, Keménnyel együtt 1846 nyarán vagy őszén újra elszerződtek a Pesti Hirlaphoz.

⁴¹ Lásd *I. Szerzőségi problémák a Pesti Hirlapban*.

⁴² Lásd *uo.*

⁴³ [B.] Kemény Zsigmond – [B.] Jósika Miklósnak, Pest, 1847. május 11. = PINTÉR 2007, 103–104.

⁴⁴ BARLA 1970, 148.

centralista eszmék, mint ezt megelőzően, és a tovább emelkedő példányszámot látva arra következtethetünk, hogy ezek az elméletek ekkor már sokkal elfogadottabbak voltak, mint korábban, vagyis Csengery taktikázása és a centralisták állásainak átmeneti feladása megérte az áldozatot. A csoportosulás főbb célkitűzéseit maga Kossuth is elfogadta 1848. március 3-ai beszédében és felirati javaslatában, majd ennek eredményeképpen jött létre az első parlamentnek felelős magyar kormány is.

Csengery Antal tehát 1845. július 1-jétől 1845. november 18-ig, majd kb. 1847 elejétől 1848. március 15-ig vezette centralista szellemben a lapot, míg 1845. november 18-a és 1847 eleje között az 1846. január 1-jei cikkben megfogalmazott elvek alapján szerkesztette azt. A forradalmat, ill. az áprilisi törvények szentesítését követően a centralisták főbb követeléseai megvalósultak, így szükségtelenné vált ezek további hirdetése, vagyis a csoport tagjainak új célokat, Csengerynek pedig új szerkesztési elveket kellett találnia, mely változásokat az egymást sűrűn követő események is sürgették. A történések hatására a centralisták különböző, és egyben személyiségüknek leginkább megfelelő utakat választottak. Trefort és Eötvös Lamberg meggyilkolása után külföldre távozott, Szalay diplomáciai küldetésben a bukásig szolgálta a forradalmat, majd önkéntes szárművészetbe vonult, míg Csengery és Kemény Magyarországon maradtak és a Pesti Hírlaptól való távozásuk után Debrecenben békepártiaként munkálkodtak tovább. Annak ellenére, hogy a centralisták 1848. március 15-e után némileg eltérő módon cselekedtek, tetteik mégis egy irányba mutatnak abban az értelemben, hogy bár különböző minőségben – volt közöttük miniszter, képviselő, államtitkár, publicista stb. –, de mindnyájan az éppén aktuális felelős magyar kormányt támogatták.

Látható tehát, hogy Csengerynek voltak nehézségei az általa hirdetni próbált eszmék elfogadtatásával, elsősorban nem fő munkatársaival – Eötvössel, Szalayval, Treforttal – szemben, hiszen ők voltak azok, akik korábban, még Csengerynek a Pesti Hírlap élére kerülése előtt kidolgozták ezen elméletek alapjait, hanem az ellenzék más töredékeivel szemben, melyek a centralisták által hirdetett felelős magyar kormány eszméjét elvetve, a megerendszer akkori állapotának fenntartása érdekében szálltak síkra. Ezenkívül arról sem szabad megfeledkeznünk, hogy a lap közeli munkatársai között is voltak olyanok, akiknek elvi hovatartozása legalábbis kérdéses. Itt elsősorban Kemény Zsigmondra kell gondolnunk, aki egyes irodalomtörténészek szerint nem vált teljesen centralistává a velük való együttműködés során; a lap *Fővárosi ujdonságok* rovatát vezető Pálffy Albertre, aki később a radikális Marczius Tizenötödike szerkesztője lett; a Széchenyi köréhez tartozó Kovács Lajosra; valamint Irányi Dánielre, aki később, a szabadságharc alatt a radikálisok táborát erősítette.

Csengery Antal tehát a Pesti Hírlap szerkesztése közben arra törekedett, hogy elvi szempontból, a centralisták eszmei alapjain állva egységesítse a lapban megjelenő írásokat, azonban ezt nem sikerült maradéktalanul megtennie, egyrészt az ellenzék megerendszer fenntartását támogató töredékei által időlegesen a centralistákra kényszerített kompromisszum miatt, másrészt mivel a lapnak mindvégig voltak olyan munkatársai, akik a centralistáktól némileg eltérő elveket vallottak, így az ő cikkeiken keresztül a Csengeryékétől különböző elgondolások is bekerülhettek a lapba.

Az elvi egységesítés kérdéséről most térjünk át a stílus egységesítésének kérdésére. Csengery az *Írói munkásságom* korábban általam idézett szövegrészében a rhétori dagály lapból történő kiküszöböléséről beszél. Itt minden bizonnyal arra a magyar publicisztikai életben még mindig népszerű barokkos stílusra gondol, melyet már Kossuth is émelyítőnek talált.⁴⁵ Kossuth kortársainál jóval egyszerűbben és közérthetőbben igyekezett kifejezni mondanivalóját, de még mindig sokkal gyakrabban próbált a szívre hatni, mint az észre. A centralistáknál ez az arány megfordult, és ők már csaknem minden esetben észérvekkel igyekeztek meggyőzni az olvasókat igazukról. Mindemellett jellemzőjük volt, hogy elgondolásaikat tudományos és elméleti alapokra helyezték, és elképzeléseiket sok esetben nem a magyar viszonyokból vezették le, így eszméik jórészt megfoghatatlanná váltak a túlnyomórészt táblabíró politikán nevelkedett nemesség számára, amely stílusukat túl száraznak, tudományoskodónak érezte. Részben ennek is volt köszönhető a lap példányszámának korábban már említett drasztikus csökkenése.

Csengery az általa favorizált szónoki stílusról⁴⁶ részletesen szól Szalay László *Státusférfiak és szónokok* című kötetéről írt *Irodalmi ismertetőjében*.⁴⁷ Mivel a korabeli Magyarországon a szónoki és a publicisztikai stílus még nem vált el élesen egymástól, Csengery itt olvasható megállapításai minden valószínűség szerint a folyóiratokban megjelenő írásokra is érvényesek. A cikkben Csengery Benjamin Franklin szónoki stílusáról elmélkedik, és példaként állítja őt a magyar politikusok elé: „1747-ben Franklin,

⁴⁵ KOSÁRY 2002, 215.

⁴⁶ Az Eötvös József *Reform és hazafiság* c. gyűjteményes kötetéhez írt előszavában Fenyő István a következőket írja: „A centralisták között különben Csengeryt tekintjük a leginkább újságírára termettnek: egyrészt minden műfajban otthonos volt, másrészt jó érzékkel alkalmazta cikkeiben a *style coupé* újszerű stílusformáját, a rövid, élesen pattogó, kihelyezett mondatokat, a tömörségük és természetességük által azonnal megvilágosodó gondolatközlést”. (FENYŐ István, *Magyarság és emberi egyetemesség: Eötvös József, a publicista* = EÖTVÖS 1978, I, 33.) Fenyő Istvánnak teljességgel igaza van, a centralisták közül valóban Csengery Antal stílusára jellemző leginkább a rövid, tömör, de az érthetőség szempontjából mégis minden elemet tartalmazó mondatok használata. Írásaiban Csengery mindig igyekszik a lehető legkevesebb szóval, a legegyszerűbben, de mégis mindenki számára érthetően kifejezni mondanivalóját. Ennek köszönhetően Csengery cikkeiben csak ritkán találunk bonyolult képeket vagy hosszú anekdotákat, nem úgy, mint pl. Szalay László írásaiban. Időnként persze Csengery is használ cikkeiben költőinek nevezhető képeket, azonban ezek nem öncélúan, a szerző műveltségét és szépirodalmi tehetségét fitogtatandó kerültek a szövegbe, hanem az éppen aktuális téma fontosságának érzékeltetése végett. Külföldi szerzők műveiből ill. külföldi törvénykönyvekből is csak a legszükségesebb esetben és mértékben idéz részleteket, nem úgy, mint Szalay, aki gyakran többhasábos cikkeket állít össze ilyen idézetekből úgy, hogy a saját gondolatait szinte alig adja hozzá ily módon összeállított írásához. A többi centralistához hasonlóan Csengery is maró gúnnyal emlegeti a konzervatívokat és lapjukat, azonban Csengery gúnyolódásának mértéke jócskán elmarad attól, amivel Trefort és Szalay cikkeiben találkozhatunk, akik gyakran akár egy-egy bekezdést is feláldoznak írásaikból arra, hogy a konzervatívokat nevetségessé tegyék. Csengery ilyen irányú törekvéseit is a tőle megszokott tömörséggel, mindössze egy-két mondat terjedelemben hajtja végre. Publicisztikai tevékenysége során Csengery a többi centralistához hasonlóan szívesen alkalmaz szentenciákat („A status annál betegesebb, minél kevesebb tagja bír jogokkal”), azonban ezeknek rögtön az első sorban való alkalmazása leginkább Csengerynél figyelhető meg, neki is jobbra azokban az írásaiban, melyek valamilyen fontos vagy váratlan eseményre reagálnak. Publicisztikájában rendszerint alkalmazza a képviseleti beszédmódot, vagyis az olvasóhoz többes számban, mintegy pártja, ill. munkatársai nevében szól.

⁴⁷ CSENGERY Antal, *Státusférfiak' és szónokok könyve – Szalay László által*, PH, 1848. február 6., 1031. sz., 102.

mint philadelphiai követ, tagja lett a' képviselők' gyűlésének. Befolyása a' képviselők' gyűlésében növekedett mindegyre. Ezen befolyás nem volt hatalmas szónoki tehetségek' eredménye; ő csak ritkán szólott, 's beszédeit soha sem dolgozta ki előre. Szónoklata csak egy sentenciából, valamely jól előadott történetecskéből állott. Modora egyszerű volt és szelid; szabatos és cifraság nélküli, mint írásai. Ezen egyszerű modorral 's átható és biztos ítélőtehetségével képes volt legékeseszólból 's leghamisabb elleneit megzavarni, 's barátai' számára nyerni meg a' pártatlanok' véleményét. Egyes észrevételkék által semmivé tette a' legfényesb szónoklatot, 's eldöntő befolyással volt a' leglényegesebb kérdésekre. Boldog Franklin, hogy nem ült a' magyar tanácskozó termekben, hol a' szót rendesen többre becsülik az eszménél."⁴⁸

Csengerynek a kívánatos publicisztikai stílusról alkotott nézeteit főbb dolgozó társai is osztották,⁴⁹ így nem valószínű, hogy problémát jelentett számukra ezen elvek követése. Az *Írói munkásságomban* említett stílusegységesítő törekvések célpontjai így minden bizonnyal csak a lap levelezői és időleges munkatársai lehettek, amit egyébként több, a lapban olvasható olyan cikk is bizonyít, melyben a szerkesztő vagy valamelyik belső munkatársa a levelezők által beküldött írásoknak csak rövid kivonatát közli.

Elképzelhető azonban, hogy Csengery a stílusegységesítést tágabban értelmezte, mint az eddig elhangzottakból kitetszik, és egyfajta nyelvjárási, helyesírási egységesítést is értett rajta, amit már csak azért is megtehetett volna, mert a korban még nem létezett egységes köznyelv és helyesírás. Ez a lehetőség azért is megfontolandó, mert a Csengery által köztudottan általánosítani kívánt újságírói névtelenség csak egységes helyesírással és dialektológiai sajátosságokkal lett volna maradéktalanul megvalósítható. Erre látszik utalni a lapnak az a sajátossága – ha eltekintünk attól, hogy ez a jelenség a tipográfiai betűkészlet sajátosságaiból ered –, hogy *ű* betűt csak elvétve használnak a nyomtatás során, helyette rendszerint *ü* betűt alkalmaznak. Ennek az eljárásnak valószínűleg az az oka, hogy több olyan magyar nyelvjárás létezik – többek között a Csengeryé is –, melynek hangkészletéből teljesen vagy részben hiányzik az *ű* hang, így annak beszélői rendszerint írásban és szóban egyaránt *ü* betűt ill. hangot használnak a köznyelvi *ű* helyén. Azok a személyek pedig, akik köznyelvi hatásra – vagy mivel a korban nem volt köznyelv, más nyelvjárások beszélőivel való érintkezés hatására – megpróbálják írásban használni az *ű* betűt, általában rosszul alkalmazzák azt, és mivel nem érzik, hogy pontosan hol is kellene ezt a betűt használniuk az *ü* helyett, össze-vissza, mindenféle rendszer nélkül alkalmazzák az *ű* és az *ü* betűt. Ez a jelenség figyelhető meg Csengery egyes később megjelent műveiben is, és valószínűleg ez lehet az oka annak, hogy a Pesti

⁴⁸ Uo.

⁴⁹ FENYŐ 1997, 265, 271–273, 281–282, 285–288. – Szalay László már szerkesztőként való bemutatkozása-kor is e stílus mellett tört lándzsát: „Egy új időszak' előestvéjén, annyi mozgalomnak közepette, midőn az alkotmányos eszmék, ha csak szemenkint is, a' gyakorlati élet' mezejére lépni készülnek, 's midőn ezeket ennél fogva az érzélgő szóárból, a' szertehullámzó általánosságából kiemelünk, határszéleiket kimutatunk, mind magokban, mind másokkal viszonyban feltüntetünk, szóval, tisztán és szabatosan formulázni kellekik”. (SZALAY László, *Az olvasóhoz*, PH, 1844. július 4., 366. sz., 451.)

Hirlapban rendszerint csak *ü* betűket alkalmaztak, hiszen csak így lehetett megakadályozni, hogy fény derüljön egyes névtelen vagy jellel ellátott cikkek szerzőinek kilétére.

Az itt felsorolt okok arra késztettek, hogy megvizsgáljam a Pesti Hirlap cikkeit, hátha találok bennük más nyelvi elemeket is, melyek arra utalnak, hogy Csengery egységesíteni igyekezett volna a lapban használt helyesírási és nyelvjárási jelenségeket, azonban több erre mutató jelet nem találtam. A lapban számos olyan, egyértelműen egy-egy adott személyre utaló dialektológiai, helyesírási, szóhasználati, igeidő-használati és egyéb nyelvi elemeket érintő sajátosságot fedeztem fel,⁵⁰ melyek azt bizonyítják, hogy még ha Csengerynek valóban szándékában állt is egységesíteni a lapot ebből a szempontból, nem sikerült azt maradéktalanul megtennie.

Csengery Antal tehát a Pesti Hirlap élén töltött idő alatt igyekezett elvi és stílus szerinti szempontból egységes irányt adni a lapnak, azonban a kedvezőtlen körülmények miatt nem sikerült ezt a törekvését minden ízében megvalósítania. Ennek a sikertelenségnek azért kell nagy jelentőséget tulajdonítanunk, mert így lehetőségünk nyílik a lapban nagy számban található aláíratlan vagy csak jellel jelölt cikkek egy jelentős részének szerzőjét azonosítani vagy valószínűsíteni. Az azonosítást már csak azért is meg kell kísérelnünk, mert ahogyan azt korábban láthattuk, Csengerynek az elvi egységesítést sem sikerült teljes egészében végrehajtania, így előfordulhat, hogy az aláíratlan vagy csak jellel ellátott cikkek szerzőinek feltárása, ill. ezen cikkek részletes elemzése során olyan árnyalatnyi eltérésekre bukkanhatunk az ellenzéken, ill. magán a centralista körön belül, melyekről eddig nem volt tudomásunk, és melyeken keresztül jobban megérthetjük a kor eseményeit.

3. Módszertani elemek

3.1. A szerző maga igazolja szerzőségét

A legkevesebb probléma akkor adódik egy cikk szerzőségével kapcsolatban, ha írója aláírásával igazolja azt, vagy a későbbiekben valamilyen formában – levél, emlékirat, valamilyen másik írás – magáénak vallja a szóban forgó cikket.

Csengery Antal Pesti Hirlapban megjelent cikkeiről a szakirodalom már ismer egy utólagosan összeállított listát, melyben a szerző a lapban publikált cikkei közül sorol fel néhányat,⁵¹ és az Országos Széchényi Könyvtárban található egy másik, hasonló jellegű, ez idáig kiadatlan kéziratos jegyzék Csengery Antal kéziratai között.⁵² Az egyetlen probléma ezzel a listával, hogy Csengery nem írta rá, mi alapján és mi célból állította össze, így tehát első lépésként bizonyítani kell, hogy valóban az ő Pesti Hirlapban megjelent cikkei sorakoznak rajta.

⁵⁰ Lásd 3.8. *Dialektológiai és morfológiai sajátosságok*, 3.9. *Helyesírási sajátosságok*, 3.10. *Az egyes szerzők írásainak eltérő sajátosságai*.

⁵¹ CSENGERY 1884, 422.

⁵² CSENGERY é. n. Átírását lásd alább, a *Függelékben*.

A lista egyértelműen Csengery kezétől származik,⁵³ és olyan cikkeket tartalmaz, melyek korábban a Pesti Hirlapban és az *Ujabbkori Ismeretek Tárában* jelentek meg, tehát egy olyan folyóiratban és egy olyan könyvsorozatban, melyekben Csengery is rendszeresen publikált.⁵⁴ Mivel Csengery *Írói munkásságom* című művében összeírta a Pesti Hirlapban és az *Ujabbkori Ismeretek Tárában* megjelent cikkeinek egy részét, első lépésként az itt közzétett listákat fogom összehasonlítani az általam találttal. Csengery az *Írói munkásságom*ban 47 olyan cikket vallott sajátjának, mely a Pesti Hirlapban, és 41 olyat, mely az *Ujabbkori Ismeretek Tárában* jelent meg.⁵⁵ Az általam talált listán 73 Pesti Hirlap-beli⁵⁶ és 30, az *Ujabbkori Ismeretek Tárában* megjelent cikk található. Az *Írói munkásságom*ban felsorolt 47 Pesti Hirlapban publikált cikk közül 37 szerepel az OSZK-ban található listán, míg a 41 *Ujabbkori Ismeretek Tárában* megjelent írás közül 26. Mindez egyben azt is jelenti, hogy az OSZK listáján található 30, az *Ujabbkori Ismeretek Tárában* megjelent cikk közül csak 4 nem szerepel az *Írói munkásságom*-beli listán, ami elenyésző mennyiség az egyezések mellett. Ezen adatok ismeretében úgy gondolom, nem túl nagy merészség kijelenteni, hogy az *Ujabbkori Ismeretek Tárának* az OSZK-ban található listán összegyűjtött cikkei mind Csengery Antal tollából származnak. Mindez persze önmagában nem jelenti azt, hogy azok közül a cikkek közül, melyek szintén szerepelnek a listán, és a Pesti Hirlapban jelentek meg, mindet Csengery Antal írta, de jócskán megnöveli ennek a lehetőségét, annál is inkább, mivel a Pesti Hirlapban megjelent cikkek között is meglehetősen nagy az egyezés. Mindemellett, azon a 37 cikk felül, melyeket biztosan Csengery írt, az OSZK-beli listán található még egy olyan cikk, melyet Csengery aláírt a lapban,⁵⁷ de nem említett az *Írói munkásságom*ban, valamint két olyan cikk is,⁵⁸ melyről korábban már bizonyítottam, hogy Csengery írta őket.⁵⁹ Az azonban, hogy a listán szereplő 73 Pesti Hirlap-beli cikkből 38-ról⁶⁰ biztosan, kettőről pedig majdnem biztosan tudjuk, hogy Csengery tollából származnak, önmagában nem bizonyítja, hogy a fennmaradó 33 cikket is Csengery írta, így ezeket a cikkeket is alaposan meg kell majd vizsgálni a későbbiek folyamán.

A listán egyébként a számos pontosan megnevezett cikk mellett olyanokat is találunk, melyekre csak meglehetősen elnagyolva utal a szerző. Ezek a csak hozzávetőlegesen megnevezett cikkek a lista első oldalán, az „1845. II. felév” megjelölésű részben találha-

⁵³ A Csengery-hagyatékban lévő más kéziratokkal való összehasonlítás alapján.

⁵⁴ CSENGERY 1884, 421–430.

⁵⁵ Uo.

⁵⁶ Az OSZK Kézirattárában található listán külön említett *Nevezetesb írók nézetei a központosításról I. Chevalier* és *II. Rossi* valójában ugyanabban a cikkben szerepel, míg a *Sajtószabadság és Budán Március* két különálló cikk.

⁵⁷ CSENGERY Antal, *Pest, januar' 1-én 1846.*, PH, 1846. január 1., 599. sz., 1. – Az OSZK Kézirattárában található listán: *Uj program 599.*

⁵⁸ *Pest, jan. 1-én 1847.*, PH, 1847. január 1., 805. sz., 1; *Pest márt. 16-án*, PH, 1848. március 17., 1054. sz., 223–224. – Az OSZK Kézirattárában található listán: *Jan. 1. en; Budán Március.*

⁵⁹ KOVÁCS 2008, 81–82, 96–98.

⁶⁰ Azért 38-ról, mert a 37 megegyező cikken kívül az aláírt cikket (*Uj program 599.*) is ideszámítottam.

tók:⁶¹ „Számos apró nemzetgazdasági czikk, gr. Canczúr, Iparmozgalmak, Tiszaszabályozás; hitelintézetek ügye, Németország[an] Hamburg[an]”, majd néhány sorral lejjebb: „Irodalmi Értesítő, számos czikk. Vámszabályzati reform. P.Ztunggal, Bud. Hiradóval sok polemia”. Ezek a cikkek közé beszúrt megjegyzések főleg az *Írói munkásságom* bizonyos szakaszainak ismeretében érdekesek. Csengery ebben a művében ugyanis a következőket írja: „Az egyes cikkekről, főleg a melyek polemicus természetűek, vagy irodalmi munkák ismertetésére vonatkoztak, fölöslegesnek tartom számot adni. A haladási ügy egyik napszámosságának tekintem magamat, írói dicsőséget nem kerestem; a szerkesztő, ha föladatának teljesen meg akar felelni, kénytelen fölolvadni lapjában; s én a legkisebb apróságokra is kiterjesztém figyelmemet, irtam ujdonságot, irodalmi értesítőt, színi kritikát, külföldet, olykor megyei tudósítást Pestmegyéből. Azt hittem, a hirlap apró részletei, olykor egyes jegyzetek, szóval egész szelleme által szintugy hat, mint egyes nagy cikkei által. Ha nagyobb cikkeket irtam is, nem tartám szükségesnek kitenni nevemet. Az átalakulás formái, a rendezési ügyek mellett főleg nemzetgazdasági kérdéseket tárgyaltam.”⁶² Látható, hogy az OSZK-ban található listán lévő szövegrészek és az *Írói munkásságomból* idézett rész bizonyos pontokon megegyezik, ugyanis mindkét textusban találunk ugyanolyan típusú írásokra való utalást: *Irodalmi Értesítő, polemia, nemzetgazdasági czikk*. Ezenkívül mindkét szövegrész szerzője egymás mellett említi az *irodalmi munkák ismertetését* és a *polemicus* írásokat, a *polemia* szót ill. annak *polemicus* származékát minden esetben *e* magánhangzóval írja, pedig *é*-vel is írhatná. Az OSZK-ban található listán szerepel a „P.Ztunggal, Bud. Hiradóval sok polemia” kifejezés, amely azért sokatmondó azok számára, akik behatóbban ismerik Csengery munkásságát, mert Csengery rendszeresen vitázott a Pesti Hirlap hasábjain e lapokkal. Az *Írói munkásságomban* említett, „az átalakulás formái, a rendezési ügyek” kifejezések által takart cikkekre az OSZK Kézirattárában lévő listán is szép számmal találunk példát: „Városi ügy (419. 51, 425 430. túllap, Községek rendezése 471. 472. 473. 474.”,⁶³ „Városi ügy. 857. (215)”, „Városi ügy. 1016. 25.”, „felelős minisz. 1048. 188”, „Czéhek és iparszabadság (Sz. [...]) 640. 174.”, „Vámügy. Vámszövetség 660. 672. 682 687. 688. 689. 701. 708. 731”,⁶⁴ de a csak hozzávetőleges megnevezések között is találunk olyat, mely a fentebb említett kifejezések körébe tartozik: „Vámszabályzati reform”.

Az OSZK-ban található listán tehát minden valószínűség szerint Csengery Antal gyűjtötte össze a Pesti Hirlapban, ill. az *Ujabbkori Ismeretek Tárában* megjelent írásait, azonban ezt teljes bizonyossággal nem jelenthetem ki addig, míg azokat az ezen a listán található cikkeket, melyeket Csengery nem vallott magáénak *Írói munkásságom* c. művében, az alább számba vett eljárások segítségével meg nem vizsgálom. Az *Írói munkásságomba* beillesztett reprezentatív lista összeállítása előtt azonban Csengery minden bizonnyal egy munkapéldányt is készített, melyről csak a fontosabbnak ítélt tételeket

⁶¹ CSENGERY é. n., 1.

⁶² CSENGERY 1884, 422.

⁶³ CSENGERY é. n., 2.

⁶⁴ *Uo.*, 1.

másolta át a végleges változatba, így nem kizárt, hogy az OSZK-ban található lista azonos a feltételezett munkapéldánnyal.

Mindemellett még számos válaszra váró kérdés merült fel az OSZK-ban található listával kapcsolatban. Ezek közül az első, hogy mikor keletkezhetett a lista. Mivel a listán a Pesti Hirlapban publikált cikkeken kívül az *Ujabbkori Ismeretek Tárának* második, harmadik és negyedik kötetében megjelent írások is szerepelnek, ezért a lista valószínűleg ez utóbbi mű negyedik kötetének megjelenése után íródott.⁶⁵ Mivel azonban a Pesti Hirlap-beli cikkek a listán tollal – láthatólag ugyanolyan színű tintával – írva szerepelnek, míg az *Ujabbkori Ismeretek Tárában* megjelent írások jegyzéke ceruzával íródott, elképzelhető, hogy ezt egy már korábban elkészített Pesti Hirlapos lista hátoldalára jegyezte fel a jegyzék írója. Ennek az elképzelésnek némileg ellentmond, hogy a lista hátoldalán, az *Ujabbkori Ismeretek Tárában* megjelent írások mellé, a lap jobb szélére az első oldalon használt tintával a szerző újabb Pesti Hirlap-beli cikkeket jegyezte fel, mégpedig oly módon, hogy a szóban forgó cikkeket időrend szerint sorolta fel, „I. 1845. Első félév” és „II, 1845 másod félén” címszavak alatt, majd az összeírást „III, 1846.” címszó alatt folytatta volna, azonban ekkor valamilyen okból kifolyólag félbehagyta a munkát. A lista második oldalát vizsgálva felmerül a kérdés, hogyan lehet, hogy valaki, aki tintával összeírja egy folyóiratban megjelent cikkeinek listáját egy papírlap első oldalára, ezt követően a lap második oldalán egy könyvsorozatban megjelent írásait jegyzi fel ceruzával, majd pedig a második oldalon újra elkezd az első oldalon használt tintával összeírni a lapban megjelent cikkeit. Erre a kérdésre nagyon egyszerű a válasz. Az OSZK munkatársai fordítva számozták be a lap oldalait, és az az oldal, melyet eddig mindenki elsőnek gondolt, valójában a második, és vice versa, vagyis a lista írója először az *Ujabbkori Ismeretek Tárában* megjelent írásait gyűjtötte össze, majd ezután kezdte összeírni a Pesti Hirlapban publikált cikkeit, mégpedig kétszer egymás után. Azt azonban, hogy a Pesti Hirlapos cikkeket összegyűjtő listák közül melyik oldalon levő keletkezett először, nehezebb megmondani. A szerző valószínűsíthetően először az *Ujabbkori Ismeretek Tárában* megjelent írások listájának hátoldalán kezdte el összeírni a Pesti Hirlap cikkeit, mégpedig oly módon, hogy csak a Csengery szerkesztőségének ideje alatt megjelent Csengery-cikkekre koncentrált, melyeket éves szakaszokra bontva jegyezte fel, kivéve persze az 1845-ös évet, hiszen Csengery ezen év júliusában vette át a lap szerkesztését, valamint 1848-at, mivel az ez évi cikkek közül csak a március végéig megjelentek szerepelnek a listán. Mire a lista írója befejezte a munkát, és összegyűjtötte az általa valamilyen szempontból fontosnak tartott cikkeket, az oldal be is telt, így ha folytatni akarta az összeírást, ezt már csak a lap másik, az *Ujabbkori Ismeretek Tárában* megjelent szócikkek listáját tartalmazó oldalán tudta megtenni, ahol valamilyen okból újakezdte a munkát, mégpedig 1845 első felével, tehát azzal az időszakkal, mikor Csengery már írt a lapba, de még nem ő állt az élén. Valószínűleg az első oldal megírása után döntött úgy Csengery – hiszen minden kétséget kizáróan ő írta a lapon található listákat –, hogy az eddigi cikkekhöz hozzácsapja még a szerkesztősége előtt írt cikkeit is, ezért kezdte el

⁶⁵ *Ujabb Kori Ismeretek Tára*, IV, Pesten, Heckenast Gusztáv, 1852.

újra a másik oldal jobb szélén az összeírást, melyet a szerkesztősége alatti első félévben keletkezett néhány cikkével folytatott. Ide azonban már csak olyan cikkeket jegyzett fel, melyek a másik oldalon még nem szerepeltek, ami teljességgel érthető, hiszen az előző oldalra korábban felírt cikkek újabb feljegyzésére már nem volt szükség. Csengery tehát minden valószínűség szerint először az *Ujabbkori Ismeretek Tárában* megjelent írásait gyűjtötte egybe az OSZK-ban található kéziratok listán, vagyis ez a jegyzék csakis az *Ujabbkori Ismeretek Tára* negyedik kötetének megjelenése után keletkezhetett.

További kérdés még a listával kapcsolatban, hogy pontosan mit is jelentenek azok a számok, melyeket az *Ujabbkori Ismeretek Tárában* megjelent cikkek mellett láthatunk, valamint hogy mit jelentenek azok a kis számok – mivel a lapszámok után állnak, lehetnének oldalszámok is, de ezek a kis számok számos esetben nem egyeznek meg a cikkek tényleges oldalszámaival, sőt, több cikk lapszáma után nem is olvasható ilyen kis szám –, melyek a Pesti Hírlap-beli cikkek mellett, a lapszámok után állnak, illetve hogy Csengery miért húzott alá címeket és lapszámokat a kéziratok jegyzékén.

Visszatérve a szerző általi cikkazonosítás kérdésköréhez: az is előfordulhat, hogy nem maga a szerző azonosítja az általa névtelenül írt cikkeket, hanem valamely, vele kapcsolatban álló más személy. Jó példa erre Gergely András esete, aki Széchenyi István és Eötvös József egymáshoz írott leveleiben talált utalásokat arra vonatkozólag, hogy a Pesti Hírlap egyes, © jellel megjelent cikkei Trefort Ágoston tollából származnak.⁶⁶

3.2. Elméletbeli hasonlóságok

A legegyszerűbb és legmegbízhatóbb bizonyíték szövegszerű, szó szerinti megegyezések felfedezése lenne egy adott cikk és egy másik, a feltételezett szerző tollából származó írás között, azonban annak, hogy valaki ilyet találjon, nem túl sok az esélye. Ennek a módszertani elemnek azonban nagy szerepe volt abban, hogy Gergely Andrásnak sikerült néhány Trefort Ágoston tollából származó cikket azonosítania a Pesti Hírlapban.⁶⁷

A szó szerinti megegyezések felfedezésénél sokkal valószínűbb, hogy egy cikk és a feltételezett szerző valamely másik írása között olyan elméletbeli hasonlóság mutatható ki, amelyről tudni lehet, hogy a többi szóba jöhető író gondolkodására nem volt jellemző. Emellett az is előfordulhat, hogy egy cikkben olyan szerzőkre való hivatkozásokat találunk, akikről tudjuk, hogy nagy hatással voltak a cikk feltételezett írójára, így az ilyen felfedezések is megkönnyíthetik az azonosítást. A centralisták esetében ez utóbbi módszer azonban csak korlátozott mértékben alkalmazható, mivel a centralista kör minden tagja igen jól ismerte a korabeli Európa legmodernebb politikai, jogi és közgazdasági elméleteit, ill. ezek kidolgozóit, és rendszeresen hivatkoztak is rájuk, ill. idéztek tőlük. Mindemellett a centralisták köztudottan igen jó barátságban voltak egymással, és ha valamilyen új, általuk addig ismeretlen elmélettel találkoztak, azt azonnal ismertették is

⁶⁶ Lásd I. Szerzőségi problémák a Pesti Hírlapban.

⁶⁷ Lásd *uo.*

társaikkal, így pl. tudjuk, hogy Guizot, Thierry, Sismondi, Tocqueville és Eduard Gans munkásságára Szalay László hívta fel a centralisták figyelmét.⁶⁸

3.3. Tartózkodási hely

További segítséget nyújthat a cikkek azonosításához, ha tudjuk, hogy a feltételezett szerzők közül ki, mikor, hol tartózkodott. Például ha tudjuk, hogy Eötvös József 1848. március 15-én Pozsonyból Bécsbe utazott,⁶⁹ akkor semmiképpen sem lehetett aznap Pesten, hogy lássa a forradalom eseményeit, és így a Pesti Hírlap március 17-i számába sem írhatott cikket a nap eseményeiről.⁷⁰ Azonban nem szabad megfeledeznünk arról, hogy azon cikkeket, melyek nem az éppen aktuális eseményekre reagálnak, hanem valamilyen, már hosszabb idő óta aktuális történelmi, közgazdasági vagy jogi témát fejtegetnek, szerzőjük még utazása előtt is elkészíthette, vagy éppen aktuális tartózkodási helyéről is hazaküldhette, hogy aztán azok így jelenjenek meg a lapban. Jó példa erre Kemény Zsigmond esete, aki 1847. szeptember 21-én Olaszországba utazott, és míg kb. egy hónap múlva haza nem tért onnan, több – valószínűleg előre megírt – cikke is megjelent a lapban.⁷¹

3.4. Aláírás- és szignóhasználat

Egy cikk azonosításánál segítségünkre lehet az is, ha tudjuk, hogy a szóba jöhető szerzők közül ki írta alá csaknem minden esetben a cikkeit, ki volt az, aki általában jeleket használt – azt sem árt tudni, hogy ki milyen jeleket használt, ill. milyen módszer alapján választotta ki a jeleit –, ill. ki volt az, aki általában nem jelezte cikkei után, hogy ő a szerző. Például Eötvös Józsefről köztudott, hogy kezdetben rendszerint aláírta Pesti Hírlap-beli cikkeit, az ellenzék 1845 novemberében tartott értekezlete⁷² után írásait általában három csillaggal jelölte meg, igaz, a nem centralista szellemben írt cikkeit továbbra is aláírta, mint pl. a Petőfi Sándor összes költeményeiről írott irodalmi ismertetőjét.⁷³

Nem csak az adott lapban használt jelek ismerete lehet a segítségünkre, hanem az is, ha tudjuk, hogy egyes szerzők korábban vagy később milyen jeleket használtak publicisztikai tevékenységük folyamán, hiszen előfordulhat, hogy pályájuk során ragaszkodtak az általuk már jól bejáratott és megszokott jelekhez. Itt ismét Eötvös Józsefet hoznám

⁶⁸ MANN 1982, 26.

⁶⁹ SCHLETT 1987, 124.

⁷⁰ A szóban forgó cikk: CSENGERY Antal, *Pest márt. 16-án*, PH, 1848. március 17., 1054. sz., 223–224.

⁷¹ KEMÉNY Zsigmond, *Montesquieu és I. Béla király I*, PH, 1847. szeptember 21., 953. sz., 191–192; Uő, *Montesquieu és I. Béla király II*, PH, 1847. szeptember 24., 955. sz., 199; Uő, *Montesquieu és I. Béla király III*, PH, 1847. szeptember 26., 956. sz., 203.

⁷² Lásd 2. *Csengery Antal szerkesztési elvei*.

⁷³ EÖTVÖS József, *Petőfi Sándor összes költeményei*, PH, 1847. május 14., 880. sz., 315.

fel példának, akiről tudjuk, hogy a Politikai Hetilapba írott vezércikkeit 1866 márciusától kezdve rendre ugyanezzel a háromcsillagos szignóval jelölte.⁷⁴

3.5. A szerzők érdeklődési köre, gyakori témáik

A cikkek szerzőinek feltárása során segítségünkre lehet az is, ha ismerjük a lehetséges szerzők érdeklődési körét, ill. ismert cikkeik témáját is. Csengery Antal *Írói munkásságom* című művében felsorolta a Pesti Hirlapba írt cikkeinek egy részét, Eötvös József *Reform*⁷⁵ című munkájában gyűjtötte össze 1846-ban az addig a lapban megjelent írásait, Szalay László 1847-ben jelentette meg *Publicistai dolgozatok* című kötetét,⁷⁶ melyben az addig a Pesti Hirlapban megjelent írásai is szerepelnek, míg Trefort Ágoston a *Kisebbségi dolgozatok az irodalom, közgazdaság és politika köréből* című könyvében publikálta újra saját cikkeinek egy jelentős százalékát.⁷⁷ Az e művekben felsorolt cikkek alapján képet alkothatunk az említett szerzők érdeklődési köréről és leggyakoribb témáiról, azonban ez nem jelenti azt, hogy e témákban más nem írhatott cikket. Jó példa erre Trefort Ágoston, akit mindenki a centralisták közgazdászának tartott, de bizonyíthatóan nem ő volt az egyetlen a csoportból, aki közgazdasági témájú cikkeket írt, hiszen majdnem minden centralista tollából ismerünk ilyeneket. Ez a módszertani elem önmagában tehát csak arra alkalmas, hogy egy-egy szerző kilétét valószínűbbé tegye, azonban korántsem bizonyító erejű.

3.6. A munkatársakkal kötött szerződés ismerete

A cikkek szerzőinek azonosításánál segítségünkre lehet az újság munkatársaival kötött szerződés ismerete is, melyből többek között kiderül, hogy évente összesen hány

⁷⁴ FENYŐ 1971, 9. – A cikkek alá tett azonos jelzés azonban nem minden esetben jelent azonos szerzőt. Jó példa erre a © jel. (Lásd 1. *Szerzőségi problémák a Pesti Hirlapban.*) Az, hogy a Pesti Hirlapban azonos jellel megjelent cikkek szerzője minden esetben ugyanaz a személy lenne, más jellegű példával is kitűnően cáfolható. A Pesti Hirlap 763. számában olvashatjuk a következő sorokat: „I g a z i t á s . A ’ » v á r o s i ü g y « mult számunkban megjelent V-dik cikkelyének végén hibában áll az © jegy, mert az érintett cikk a szerkesztőtől származván, minden aláírás nélkül lett volna közlendő.” (*Igazítás*, PH, 1846. október 18., 763. sz., 261.) Ennek alapján tehát a lap 762. számában megjelent *Városi ügy V* című cikk (PH, 1846. október 16., 762. sz., 257) Csengery tollából származik, azonban az igazítás szövegéből arra következtethetünk, hogy a cikksorozatnak ez az egyetlen olyan darabja, melyet ő írt, a többi cikk más szerző munkája, amire azonban valószínűleg senki nem jött volna rá, ha maga a szerkesztő nem jelezte volna ezt a lapban. Ezek után nem zárható ki, hogy nem ez az egyetlen olyan cikk, mely alá rossz jelet nyomtattak a Pesti Hirlapban. Előfordulhat, hogy ez máskor is megtörtént, csak valamilyen okból a lap munkatársai nem javították ki a hibát. Erre sajnos minden esély megvan, és mivel nem valószínű, hogy ilyen esetekben valaha is kiderül a lap munkatársainak tévedése, a jelek rossz alkalmazását is azon elemek közé kell sorolnunk, melyek megnehezíthetik a Pesti Hirlap cikkeinek azonosítását.

⁷⁵ Lásd 2. *Csengery Antal szerkesztési elvei.*

⁷⁶ SZALAY László, *Publicistai dolgozatok*, Pest, Heckenast Gustáv, 1847.

⁷⁷ TREFORT 1882.

cikket kellett egy-egy szerzőnek a lap számára írnia. Az Eötvös József, Szalay László és Trefort Ágoston által Csengery Antallal kötött szerződésben az elsőnek említett három személy kötelezi magát, „hogy a’ Pesti Hirlapba évenként huszonnégy iránycikket ír külön mindenik közülök, addig t. i. míg Csengery Antal az említett lapnak főszerkesztője maradand”,⁷⁸ tehát ha összeszámoljuk az említett munkatársak cikkeit, évente legalább huszonnégy írást kell találnunk a lapban mindegyiküktől. Eötvös József pl. 1847-ben 27 vezércikket publikált a lapban az általa használt háromcsillagos szignóval, valamint egy *Irodalmi ismertetőt* B. Eötvös József aláírással, így tehát róla elmondható, hogy már eddigi ismereteink szerint is túlszárnyalta az elvárt huszonnégy cikk minimumot, vagyis nem valószínű, hogy a Pesti Hirlap 1847-es évfolyamának valamelyik számában mindeddig nem azonosított Eötvös-cikkre bukkanhatunk. Szalay László esetében azonban már korántsem állíthatjuk ezt, hiszen az ő Sz. L. aláírásával a szóban forgó év vezércikkei után mindössze 21-szer találkozunk, vagyis kevesebbszer, mint arra a szerződés alapján számíthatunk, így elképzelhető, hogy Szalay más jel alatt vagy éppen jel nélkül publikált még néhány cikket.

3.7. Stilisztikai elemzés

A stilisztikai elemzés hatékonyságát mindenképpen csökkenti Csengery Antal stílus-egységesítési törekvése.⁷⁹ Hasonló a helyzet a cikkszerkesztési elvek tekintetében is, mely módszertani elemnek ezen okból kifolyólag szükségtelennek tartottam külön alfejezetet szentelni.

3.8. Dialektológiai és morfológiai sajátosságok

A dialektológiai elemzés az írott cikkek esetében értelemszerűen csak az íráskép alapján történhet, amiből számos nyelvjárási jelenség – pl. diftongusok, *ě* és egyéb, a köznyelvben nem használatos magánhangzók – használatára nem derül fény. Mindemelllett számos olyan nyelvjárási jelenséget ismerünk – pl. *í-zés*, *ő-zés* –, amelyek az írott szövegekben is megjelenhetnek. Azonban ezek közül a jellegzetességek közül sem figyelhető meg mindegyik a Pesti Hirlap esetében; így pl. Csengery nyelvjárásának, a Tisza–Körös melléki nyelvjárásnak azon jellegzetessége sem, mely szerint a beszélők a köznyelvi *u* és *ü* hangok helyett sok esetben azok hosszú párját használják, mivel a Pesti Hirlapban túlnyomórészt e hangok hosszú és rövid változatainak jelölésére egyaránt a rövid változatot jelölő betűket (*u*, *ü*) használják.⁸⁰ A dialektológiai elemzés nem választható el élesen a morfológiai elemzéstől, hiszen a dialektológiai jellegzetességek elsősor-

⁷⁸ Szerződés Csengery Antal, Szalay László, Trefort Ágoston és báró Eötvös József között = SZALAI 1913, 113–114.

⁷⁹ Lásd 2. Csengery Antal szerkesztési elvei.

⁸⁰ Az egyes szerzők dialektológiai sajátosságai KISS 2003. segítségével.

ban a szavak szintjén jelennek meg egyrészt a köznyelvben is meglévő szavak variánsainak használatában, másrészt pedig tájszavak alkalmazásában. A szókészletteni elemzés során segítségünkre lehet még a különböző szerzők által használt azonos jelentésű szavak ismerete is, hiszen ha tudjuk, hogy az *állam* szónak Csengery rendszeresen a *státus* megfelelőjét használta, akkor egy olyan cikk, amelyben ennek a szónak az *állomány* megfelelője található, valószínűleg más szerző tollából származik, nem a Csengeryéből. Ugyanilyen bizonyító erejű lehet az egyes szerzők ragozási sajátosságainak vizsgálata. Kemény Zsigmondra jellemző például, hogy egyes ikes igék E/3. alakjában elhagyja az *-ik* ragot (*folyik* helyett *foly*), így azok a cikkek, melyekben előfordul ez a ragozási sajátosság, valószínűleg az ő tollából származnak.

Mivel a morfémák a mondat szintjén szószerkezetekké és szókapcsolatokká kapcsolódhatnak össze, ezért a szövegek morfológiai vizsgálata szorosan összefügg a szintaktikai vizsgálattal, pontosabban annak feltárásával, hogy vannak-e a szóban forgó textusban olyan, egyes szerzőkre jellemző szintagmák, álszintagmák, melyek ismeretében könnyebbé válhatna a szöveg szerzőjének azonosítása.

3.9. Helyesírási sajátosságok

A cikkek elemzésénél segítségünkre lehet a szerzők helyesírási szokásainak ismerete is. A *közt* szót pl. Szalay László rendszeresen két *t*-vel *közt*-nek, Eötvös József és Trefort Ágoston hol egy, hol két *t*-vel *közt*-nek, ill. *közt*-nek, míg Kemény Zsigmond és Csengery Antal kivétel nélkül egy *t*-vel *közt*-nek írta, így tehát ha egy olyan aláírás nélküli szöveg kerül a kezünkbe, melyben a *közt* szó két *t*-vel szerepel, akkor azt a cikket valószínűleg Szalay, Trefort vagy Eötvös írta.

3.10. Az egyes szerzők írásainak eltérő sajátosságai

A Pesti Hírlap cikkeinek vizsgálata során olyan igeidő-használattal és toldalékolással kapcsolatos szabályszerűségek figyelhetők meg, melyek segíthetnek egy-egy szerző írásainak azonosításában.

3.10.1. *Igeidő-használat.* A korban az elbeszélő múltat és a *-t* jeles múlt időt egyaránt használták, bár a két igeidő között már jó ideje nem volt funkcionális különbség. E mellett a két múlt idő mellett ritkán bár, de alkalmazták a \emptyset + *vala* összetett múltat is.⁸¹ A jövő idő kifejezésére három eszközt használtak: a jelen idő és a ma is használatos *fog* segédigés szerkezettel kifejezett jövő mellett alkalmazták az *-nd* jeles jövő időt is, mely eredeti, befejezett vagy bizonytalan jövőt jelentő árnyalatát már korábban elvesztette, így

⁸¹ Vö. KISS-PUSZTAI 2003, 721–723.

a jövő idő kifejezésére alkalmas másik két eszközzel azonos jelentésben szerepelt.⁸² A Pesti Hírlap cikkeiben az itt felsoroltaknál jóval többféle múlt időt találunk, azonban ezek között az igeidők között vannak olyanok, melyeket a lap munkatársai közül csak egy-két személy használt, így ezek segítségével szerencsés esetben jelentősen redukálhatjuk a lehetséges szerzők számát, majd a továbbiakban a cikk többi jellegzetességének köszönhetően a fennmaradó munkatársak között remélhetőleg már nem lesz nehéz megtalálni a textus tényleges íróját. A cikk szerzőjének feltárásában nem csak ily módon segíthetnek az igeidők, hanem úgy is, hogy az egyes szerzők ismert cikkeiben megtalálható összes igealak igeidejét összeszámolva és szám ill. százalék alapján táblázatba rendezve egy kis szerencsével olyan komplex rendszerekre bukkanhatunk, melyek személyenként jelentősen eltérhetnek. Ezek a rendszerek annak köszönhetően állhatnak össze, hogy a korban használatos múlt ill. jövő idők között már nem volt funkcionális eltérés, így az, hogy melyik szerző melyik igeidőt milyen gyakorisággal használta, mindössze saját elhatározásától függött. A Pesti Hírlap szerzői közül az ilyen komplex rendszerre a legjobb példa talán Szalay László, akinek cikkeit megvizsgálva feltűnik, hogy a lap munkatársai közül – Csengery Antal mellett – ő használja a legtöbb féle múlt időt, azonban ezek összesített száma nála még így is eltörpül a *-t* jeles múlt idő száma mellett. Ennek a múlt időnek a többi múlt időhöz viszonyított százalékos aránya az általam megvizsgált Szalay-cikkekben minden esetben 90–100% között mozog, vagyis Szalaynál az összes múlt idő legalább kilenczetedét az egyszerű múlt idő teszi ki. Emellett Szalay cikkeiben a két jövő idő tekintetében is hasonló arány mutatkozik, mégpedig oly módon, hogy a *fog* segédigés szerkezettel kifejezett jövő idő mellett az általam megvizsgált Szalay-cikkek közül csak egyben jelentkezik az *-nd* jeles jövő idő, és ott is csak egyetlenegyszer. A jövő idők közül Szalaynál tehát a *fog* segédigés szerkezettel kifejezett van olyan túlnyomó többségben, mint a múlt időknél az egyszerű múlt idő. A Pesti Hírlap többi munkatársánál ezek az arányok nem ennyire egyértelműen markánsak, így ha olyan cikket találunk, melyben az egyszerű múlt idő és a *fog* segédigés szerkezettel kifejezett jövő idő aránya a többi hasonló jellegű igeidőhöz képest közelít a 100%-hoz, akkor az a cikk nagy valószínűség szerint Szalay László tollából származik.

Csengery Antal és Szalay László írásaiban megfigyelhető, hogy időnként furcsán vegyítik az *-nd* jeles jövő idő és az egyszerű múlt idő jeleit (*okozandott, megtörténendett*).

3.10.2. *Toldalékolási sajátosságok.* A Magyar nyelvtörténetben felsorolt újmagyar kori nyelvtörténeti jellemzők közül számunkra elsősorban a toldalékokkal kapcsolatosak szolgálhatnak hasznos információkkal, hiszen a szavakkal ill. szókapcsolatokkal összefüggő jellegzetességeket önmagukban, mindenféle segédeszköz nélkül is meg lehet állapítani.

A magyar nyelvtörténet újmagyar kora egybeesik a felvilágosodással és a reformkorral, így tehát magában foglalja a nyelvújítás korszakát is, melynek során számos, korábban már szinte teljesen kipszult jelet és ragot hoztak vissza az irodalmi nyelvbe. Ezek a

⁸² Uo., 722.

jelek és ragok sokat segíthetnek abban, hogy megtaláljuk az egyes cikkek szerzőit, hiszen elképzelhető, hogy ezeket a toldalékokat nem minden szerző használta, vagy ha használta is, nem ugyanolyan mértékben.

A toldalékok közül mindenekelőtt a korban előszeretettel alkalmazott szenvedő ige-képzőt kell megemlítenünk,⁸³ amely általános elterjedtsége ellenére egyes szerzőknél sűrűbben fordulhat elő, mint másoknál, így ez a nyelvi elem is segíthet a lap ismeretlen szerzőjű cikkeinek azonosításában.

Az igejelek közül ebben az időben hozták vissza az irodalmi, sőt az igényes beszélt nyelvbe is a feltételes mód T/1. jelen idejű *látnök, néznők*-féle ill. a T/1. *látók, nézők*-féle elbeszélő múltú formáit és a beszélt nyelvben szintén nem létező *vártanak, kértének* formákat, valamint az igeidőknek azt a korábban oly gazdag rendszerét, mely a beszélt nyelvben már a 16. századtól folyamatosan egyszerűsödött.⁸⁴ Az öt centralista vezető közül a *-nók/-nök* igejelet egyedül Trefort Ágoston használja kizárólagos gyakorisággal, Csengery Antal és Eötvös József írásaiban ez az igejel valamivel többször fordul elő, mint *-nánk/-nénk* variánsa, míg Szalay László és Kemény Zsigmond cikkeiben a *-nánk/-nénk* változat van többségben. A többes szám első személyű igejel *látók, nézők*-féle elbeszélő múltú formáit szintén egyedül Trefort Ágoston használja kizárólagos gyakorisággal, így ezen nyelvi elem segítségével – csakúgy, mint az előzőével – leginkább az ő szerzőségét valószínűsíthetjük.

A névszójelek kapcsán elsőként említendő T/3. birtokos személyjel lényegében a 20. századig *-ok/-ök, -jok/-jök* formájú volt, de ezen alakokat fokozatosan kiszorította a beszélt nyelvben már régóta létező, de az írott nyelvi használatban kevésbé szépirodalmi-nak számító *-uk/-ük: házuk, kezük*.⁸⁵ Ez a folyamat a Pesti Hirlap hasábjain is megfigyelhető, Trefort Ágoston az egyetlen az öt centralista vezető közül, aki ezen személyjelnek kizárólag *-ok/-ök, -jok/-jök* alakját használja, a többiek ennek *-uk/-ük* variánsát is alkalmazták, igaz, jóval ritkábban. Az *-ok/-ök* népszerűségét mutatja egyébként, hogy a felvilágosodás korában, az irodalmi nyelvben elterjedt a birtokos szerkezetben, pl. *a fák törzsek a fák törzse* helyett.⁸⁶ Az *-ok/-ök* jel ilyen vonatkozású használata szintén megfigyelhető a Pesti Hirlapban, így elképzelhető, hogy ez az elem is segítségünkre lehet az elemzés során. Az *-i* birtoktöbbsesítő jelnek az E/3. *-i* személyjellel homonim alakja még a 19. században is tartotta magát az írott nyelvben (*barátim, emlékim, örömim*),⁸⁷ csakúgy, mint az a korban szokásos eljárás, hogy az ismétlődő azonos toldalékok közül az elsőt, vagy első néhányat az egyszerűsítés jegyében elhagyták (*aljas-, gyáva- s buták*), illetve hogy a határozói igenevet előszeretettel látták el *-k* többesjellel (*a házak ablakai zárvák*).⁸⁸ A toldalékegyszerűsítésre a Pesti Hirlapban Kemény Zsigmondnál és Trefort

⁸³ Uo., 722.

⁸⁴ Vö. uo., 721–723.

⁸⁵ Vö. uo., 722.

⁸⁶ Vö. uo., 722.

⁸⁷ Vö. uo., 722.

⁸⁸ Vö. uo., 722–723.

Ágostonnál találhatunk példákat, így ez a jelenség az ő anonim és pszeudonim írásaik azonosításában segíthet.

A korban újra divatba hozott ragozási sajátosságok ellenére is sok olyan ige volt, melyet kétféleképpen ragoztak (*bomol–bomlik, foly–folyik, haragud–haragszik*).⁸⁹ A *folyik* ige iktelen ragozására a Pesti Hirlapban Kemény Zsigmondnál találunk példákat, tehát ez a nyelvi elem az ő cikkeinek azonosításában lehet a segítségünkre. A 19. században jelent meg a több keleti nyelvjárásban is normatívnak számító *suksükölés*, vagyis az a jelenség, amikor a beszélő a kijelentő mód T/1.-ben a felszólító módú formát használja (*kinyitjuk* helyett *kinyissuk*).⁹⁰ Ez utóbbi jelenség a Pesti Hirlap szerzői közül a köztudottan az ország keleti részéből – Erdély, Alvinc – származó Kemény Zsigmondnál fordul elő (*fosztjátok meg* helyett *fosszátok meg*), így ez a nyelvi elem kétszeresen is árulkodik írója kilétéről.

A reformkorban a névszóragok esetében is gyakori volt a névszójeleknél már említett toldalékelhagyás ismétlődő formánsok esetén (*pemete- s lapáttal*).⁹¹ Ez a jelenség a centralisták közül csupán Kemény Zsigmondnál (*hasonlítások- és szóvirágokkal; republikánusok-, néplázítók- és munkaorganizálókból*) és Trefort Ágostonnál (*ellen- vagy rokonszenvek*) jelenik meg, így a ragozástól ez a formája az ő cikkeik azonosításában segíthet.

3.11. Megszólítás

A Pesti Hirlap munkatársai előszeretettel alkalmazták a képviseleti beszédmódot, vagyis cikkeikben az olvasóhoz többes számban, mintegy pártjuk, ill. lapjuk nevében szóltak. Ettől a szónoki, ill. publicisztikai fogástól az öt legjelentősebb centralista közül csak Kemény Zsigmond tért el rendszeresen, aki általában egyes szám első személyben fejtette ki mondanivalóját; valamint Keménynél jóval ritkábban Szalay László, aki azonban ilyen esetekben jelezte is írásaiban, hogy most a saját véleményét osztja meg az olvasóval, tehát ha a lap valamely centralista irányultságú cikkének szerzője egyes szám első személyben fejt ki mondanivalóját, akkor a szóban forgó írás minden valószínűség szerint Kemény vagy Szalay tollából származik.

A lap munkatársai közül egyesek rendszeresen tegeztek, míg mások magázták az olvasókat és az általuk megszólítottakat. Csengery Antal, Eötvös József és Trefort Ágoston vitapartnereiket tegezik cikkeikben, míg Kemény Zsigmond és Szalay László önözik őket. Az olvasókat Eötvös József és Trefort Ágoston soha nem szólítja meg közvetlenül, Csengery Antal és Szalay László pedig tegezi őket. Kemény Zsigmond Eötvöshöz és Treforthoz hasonlóan nem szólítja meg közvetlenül az olvasókat, viszont a velük való együttgondolkodás jegyében előfordul, hogy többes számot használ.

⁸⁹ Vö. *uo.*, 723.

⁹⁰ Vö. *uo.*, 723.

⁹¹ Vö. *uo.*, 724.

3.12. Terjedelem

Annak megfigyelése is segíthet a cikkek azonosításában, hogy melyik szerző milyen hosszúságú cikket írt általában. A tömörségben talán Trefort Ágoston járt az élen, akinek cikkei rendszerint csak $\frac{1}{2}$ –2 hasábot foglaltak el a lapból, míg a Szalay László által írt cikkek hossza gyakran még a három hasáb terjedelmet is meghaladta, amiben nagy szerepet játszott az, hogy Szalay gyakran adott elő írásaiban vele megtörtént humoros vagy éppen szomorú történeteket, melyeknek célja az olvasó szimpátiájának elnyerése volt. Trefortnál azonban ilyen történetecskéket jóval ritkábban találunk, és amennyiben mégis olvashatunk ilyen anekdotákat az írásaiban, azok terjedelme mindössze néhány sor, tehát jóval rövidebbek, mint Szalay anekdotái, melyek akár a $\frac{1}{2}$ – $\frac{3}{4}$ hasáb hosszúságot is elérhetik.

3.13. Elemkombináció

Az eddig felsorolt elemek kombinálhatóak is egymással. Az ilyen elemkombinációk segítségével szerencsés esetben a szerző egyértelmű azonosítására is lehetőségünk nyíthat, hiszen ha tudjuk például, hogy az *-á, -é + vala* és a *-t + volt* jeles összetett múlt időket a lap munkatársai közül csupán Csengery Antal és Szalay László használta, az elbeszélő múlt idő rövid magánhangzós változatát pedig csak Csengery Antal és Eötvös József, akkor nagy valószínűség szerint minden olyan cikk, melyben az *-á, -é + vala* és a *-t + volt* jeles összetett múlt idők valamelyike mellett az elbeszélő múlt idő rövid magánhangzós változata is előfordul, Csengery Antal tollából származik. Ugyanilyen bizonyító erejű lehet az igeidő-használat és a tartózkodási hely ismeretének kombinálása is, hiszen ha egy olyan írásra bukkanunk a lapban, melyben szerepel az *-á, -é + vala* és a *-t + volt* jeles összetett múlt idők valamelyike, és tudjuk, hogy a cikk keletkezésének időpontjában Szalay László külföldön tartózkodott és így nem volt lehetősége a cikk megírására, akkor a cikk szerzője megint csak nem lehet más, mint Csengery Antal. Ugyanez persze megfordítva is igaz, ha Csengery külföldi tartózkodásának ideje alatt bukkan fel a lap hasábjain egy olyan cikk, melyben szerepel a fentebb említett igeidők közül valamelyik, akkor a szerző csakis Szalay László lehet.

A módszertani elemek bizonyító erejű kombinálásának az általam itt említettek mellett még számos variációja lehetséges, így mindenképpen érdemes odafigyelni az ezek által nyújtott lehetőségekre, hiszen a szerzői beismerés és a szövegszerű megegyezések felfedezése mellett ez a szerző feltárásának egyik leghatékonyabb módja.

4. Irodalmi ismertető Szalay László *Státusférfiak és szónokok* című könyvéről

Az általam összegyűjtött módszertani elemekből álló rendszer használhatóságának igazolására két olyan cikket választottam, melyek szoros kapcsolatban állnak egymással,

és melyek közül az egyikről tanulmányom Csengery Antal szerkesztési elveiről szóló részében már tettem említést. Ez a két cikk a Szalay László *Státusférfiak és szónokok* című könyvének füzetéről © jel alatt megjelent⁹² két irodalmi ismertető,⁹³ melyek szerzőjét eddig még senki sem azonosította, véleményem szerint azonban Csengery Antal tollából származnak, és ezt már csak azért is bizonyítanom kell, mert a Csengery Antal szerkesztési elveiről korábban kifejtett nézeteimben kulcsfontosságú szerepet kaptak az 1848. február 6-ai cikkben a szerző által kifejtett eszmék. A szerkesztési elvekkel kapcsolatban kifejtett gondolatmenetemre azonban a tautologizmus veszélye nélkül itt nem hivatkozhatom, így a bizonyítás során ettől kénytelen vagyok eltekinteni.

A két cikk azonosítása során abból az előfeltevésből indultam ki, hogy mivel Csengery egyik legnagyobb vágya az volt, hogy történetíró lehessen – később szerkesztett is egy, a Szalayéhoz hasonló munkát *Magyar szónokok és státusférfiak* címmel⁹⁴ –, nem valószínű, hogy kihagyta volna a lehetőségét annak, hogy a saját lapjába saját kezével írjon cikket egyik legjobb barátja öt rendkívüli módon érdeklő tárgyban íródott könyvről. Ezt a feltevésemet a cikkek most következő részletes elemzése is alátámasztotta.

4.1.1. Az 1847. október 26-ai cikk elemzése

Az 1847. október 26-ai cikk szerzője végig többes számban, mintegy pártja, ill. lapja nevében beszél, igaz néhány esetben az olvasóval való együttgondolkodás készíti erre a szerzőt, aki közvetlenül csak kétszer, egyszer tegezve, egyszer pedig magázva szólítja meg az olvasót a szövegben. Ez azért furcsa, mert egyik centralista cikkeiben sem találhatunk példát erre a jelenségre.⁹⁵ A képviselői beszédmód használata viszont Kemény Zsigmond kivételével minden centralistára jellemző, így ezen módszertani elemek jelen esetben csupán arra alkalmasak, hogy csökkentsék Kemény szerzőségének valószínűségét. Az azonban, hogy a cikk írója gúnyos megjegyzést tesz a történelmi iskola híveire – „Brougham’ munkásságának ezen oldalát különös studiumul ajánljuk azoknak, kik a’ historicus institutioknak baráti levén, az angolokat minden kinövéseikkel, csak úgy gavallérosan átültetni képesek volnának, megfélekedzvé, hogy átültetés által a’ historicus institutio megszűnik az lenni”⁹⁶ –, egyértelműen Csengeryre utaló jelenség, hiszen a szerkesztő más cikkeiben is maró gúnyral emlegeti őket.⁹⁷

A cikkben a szerző háromféle múlt időt használ, a *-t* jeles múlt idő – az összes múlt idő 69%-a – és az elbeszélő múlt idő mellett (23%) még a *Ø* + *vala* jeles összetett múlt

⁹² Mint azt már korábban láthattuk, a © jelet Trefort Ágoston Csengery Antallal karöltve használta, így e cikkek szerzője is a két centralista egyike lehet. (Lásd I. *Szerzőségi problémák a Pesti Hirlapban.*)

⁹³ *Státusférfiak’ és szónokok könyve Szalay László által*, PH, 1847. október 26., 973. sz., 271; *Státusférfiak’ és szónokok könyve – Szalay László által*, PH, 1848. február 6., 1031. sz., 102.

⁹⁴ CSENERGY Antal, *Magyar szónokok és státusférfiak (Politikai jellemrajzok)*, Pest, 1851.

⁹⁵ Lásd 3.11. *Megszólítás.*

⁹⁶ *Státusférfiak’ és szónokok könyve Szalay László által*, PH, 1847. október 26., 973. sz., 271.

⁹⁷ Vö. pl. CSENERGY Antal, *Pest, jan. 1-én 1847.*, PH, 1847. január 1., 805. sz., 1; *Uő, Régi dal*, PH, 1847. január 5., 807. sz., 9.

időt (8%) is. A cikkben a két jövő időt kifejező igeidő közül a *fog* segédigés szerkezettel kifejezett jövő idő aránya az összes jövő idejű igeidőéhez képest 83%, míg az *-nd* jeles jövő idő esetében ez az arány 17%. A múlt és jövő idők e cikkben tapasztalt százalékos arányai a centralista szerzők közül egyedül Szalay László írásaiban szokatlanok.⁹⁸ A *fel* igekötőnek csak *e* magánhangzós változatát használja a szerző, ami csupán a Csengery és Szalay tollából származó írásokban megszokott jelenség. Trefort kb. ugyanolyan arányban használja ezen igekötő *e* és *ö* magánhangzós variánsát, míg Kemény és Eötvös túlnyomórészt az *ö* magánhangzós változatot alkalmazzák. Maga Csengery is nagyobb-részt az *ö* magánhangzós változatot preferálja, de némelyik cikkében minden *fel* igekötő *e* magánhangzóval szerepel, így ez a nyelvi jelenség szintén az *ö* szerzőségét valószínűsíti, ahogyan az is, hogy a *közt* szó *köztünk* származéka egy *t*-vel szerepel a cikkben.⁹⁹

A szövegben találunk példát az *l* nyújtó hatásának érvényesülésére is (*legutósó*), ami minden centralista írásainak jellemzője, igaz, Csengery ebben a szóban az *-ol* hangkapcsolatot rendszerint *-o*-val írja, egy esetben pedig *-ól*-nak,¹⁰⁰ ami némileg csökkenti Csengery szerzőségének valószínűségét, de nem tekinthető kizáró elemnek, főleg mivel egyes cikkeiben Csengery ezt a szót társaihoz hasonlóan *legutósó* alakban használja.

Az *állam* főnév szinonimái közül Kemény és Eötvös az *állomány* és a *státus*, Szalay az *állodalom* és a *státus*, Trefort és Csengery pedig a *státus* szavakat használja. A vizsgálatunk tárgyát képező cikkben e szónak minden esetben a *státus* megfelelőjét olvashatjuk, így ezen nyelvi elem az utóbb említett két író egyikének szerzőségét valószínűsíti. A T/3. birtokos személyjel minden esetben *-ok/-ök*, *-jok/-jök* formában szerepel

⁹⁸ A táblázat az egyes szerzők által cikkeikben használt igeidők arányának maximumát és minimumát mutatja be százaléokban kifejezve. (Az alább ismertetett adatokat minden szerző 10–10, találmára kiválasztott cikkéből nyertem, melyeket szerzőjük vagy aláírt, vagy más kutatók már korábban bizonyították az adott szerzőhöz tartozásukat. Tapasztalataim szerint ezek az adatok a szerzők többi cikkeire vonatkoztatva is megállják a helyüket.)

	egyszerű múlt	elbeszélő múlt	<i>Ø</i> + <i>vala</i> jeles összetett múlt	<i>-t</i> + <i>vala</i> jeles összetett múlt	<i>-á</i> , <i>-é</i> + <i>vala</i> jeles összetett múlt	<i>-t</i> + <i>volt</i> jeles összetett múlt	<i>fog</i> segédigés szerkezetes jövő idő	<i>-nd</i> jeles jövő idő
Csengery Antal	89–25	75–8	9–0	0	9–0	2–0	100–33	67–0
Eötvös József	94–51	40–6	9–0	0	0	0	100–43	57–0
Kemény Zsigmond	100–73	27–0	13–0	0	0	0	75–0	80–0
Szalay László	100–90	6–0	5–0	0	5–0	2–0	100–91	9–0
Trefort Ágoston	100–50	50–0	17–0	0	0	0	100–0	75–0

⁹⁹ Lásd 3.9. *Helyesírási sajátosságok*.

¹⁰⁰ CSENGERY Antal, *Az ausztriai birodalom 'kereskedési viszonyai*, PH, 1846. január 11., 605. sz., 25.

a cikkben (*eszméjök, tulajdonok*), pedig Csengery e személyjel *-uk/-ük* formáját is előszeretettel használja,¹⁰¹ így ez a nyelvi elem némileg Csengery szerzősége ellen szól és Trefortét valószínűsíti, azonban az, hogy a cikk írója alkalmazza a feltételes mód T/1. jelen idejű *látnök, néznők-féle (hihetnök)* és *-nánk/-nénk-féle (volnánk)* formáit is, Trefortéval szemben megint csak Csengery szerzősége irányába mutat.¹⁰² A *miként* szót Trefort¹⁰³ és Szalay rendszeresen *mikintnek*, Csengery és Kemény pedig *mikéntnek* írja, míg Eötvös mindkét változatot használja.¹⁰⁴ A cikkben a *miként* szónak é magánhangzóval írt változata olvasható, így ez a nyelvi elem arra utal, hogy a szöveg Csengery vagy Kemény tollából származhat.

A cikk szerzője a *cselekszik* igét elbeszélő múlt időben *v-s* tőváltozatában ragozza (*cselekvék*), amire a centralisták közül egyedül Csengery publicisztikájában találunk példát.

A cikk részletes elemzése során tehát több olyan elemet is sikerült feltárnom, melyek megerősítik a Csengery szerzőségére vonatkozó elképzelésemet, így ezt a cikket a minden valószínűség szerint Csengery Antal tollából származó cikkek közé soroltam.

4.1.2. Az 1847. október 26-ai cikk

„Státusférfiak és szónokok könyve. Szalay László által. Uj folyamát. Második füzet. – Tartalma: Dupin, Brougham. Pesten. Kiadja Heckenast Gusztáv 1847.”

A' munka, mellynek egyik uj füzete előttünk fekszik, az európai uj alkotmányos mozgalmaknak historiája. Hogy szerző a' biographia' vagy inkább jellemzés' formáját használta, nagyon helyesen cselekvék; mert a' történeten kívül olly elemeket foglalhatott munkájába, mellyeket a' szigoruan történeti előadásból ki kellett volna hagynia. – Látjuk e' munkában, miként a' história egyesek által alakul, 's egyesekre hat vissza; látjuk kitűnő férfiak' nézpontját, eszméjök' és véleményeik' egész látkörét; 's innen merithet az olvasó dus ismereteket, mellyeket egyébként csak hosszu 's fáradságos studium és igen sok olvasás által szerezhette magának. Látjuk másrészt e' férfiak' jellemét fény- és árnyékdalaival; 's ezen megtanulhatjuk idősbek 's fiatalok egyaránt, hogy milly elhatározó momentum politicában a' j e l l e m , a' szilárd akarat, önállóság, mérséklet. Tulajdonok, mellyek egyiránt szükségesek mind a' kormánynál mind az ellenzéknel; 's mellyek köztünk sok részben hiányzanak. – Író korszerűbb olvasmányt nem nyujthatott volna a' közönségnek, 's valamint jól választá a' tárgyat, úgy annak megfelelőleg kezelé azt.

Tudjuk, mennyire foglalatoskodtatja az elméket a' közlegő országgyűlés, mind a' mellett nem vonakodunk a' közönség' figyelmét épen most e' munkára irányozni. Engedjék meg, hogy nyiltan szóljunk. Politicai bajainknak egy nagy tényezője, tudatlanságunk, 's a' tudatlansági sympathia. Ez, tény. Míg ez így marad, addig törpe állapotunk-

¹⁰¹ Lásd 3.10.2. Toldalékolási sajátosságok.

¹⁰² Lásd *uo.*

¹⁰³ Trefortnál elvéve a másik variáns is előfordul.

¹⁰⁴ Eötvös *mikénttel* kapcsolatos szóhasználatára lásd FENYŐ 1971, 13.

ból nem fogunk kivergődni. Halljuk, hogy most még gr. Széchenyi István ellen is argumentumul használtatott Sopronban, hogy könyveket ír. Egyébiránt, igen természetes, hogy a' tudatlan a' tudatlant szereti, hanem, ne csodálkozzatok aztán, ha a' political charlatanok belőletek udvari bolondokat csinálnak. Meg kell említenünk e' helyt még, azon új political axiomát, melly most a' legislatióra vonatkozólag divatba jött: „nem kell nekünk capacitás, energicus emberekre van szükségünk.” Ha illy emberek' esze iránt tisztában nem volnánk, hihetnők, mikép' ők energicus küldötteiknek a' státság¹⁰⁵ vagy az adómentesség' energicus védelmét akarják kötelességül tűzni. A' Charivarinak e' bölcs nézet mindenesetre jó anyagul szolgálhatna; lásd Hontmegyét. – De térjünk vissza a' könyvhöz. – Dupint, a' jogtudóst, az ügyvédet, a' köztisztviselőt, a' kamara' elnökét mutatja szerző fel előttünk. 'S midőn egy igen nevezetes egyéniséggel ismerkedünk meg, beavattatunk egyszersmind a' francia státság' egyik igen fontos ágába, a' political igazságszolgáltatás' mivoltába. E' sphaerában Dupin a' szabadságügynek nagy szolgálatot tőn; de a' mennyiben tisztelni tanuljuk őt e' tövises pályán, ép' annyival kevésbé lehet vonzódnunk a' francia státs hatalom' eljárásához. E' tekintetben ne vegyünk¹⁰⁶ magunknak példányul Franciaországot. Anglia, O'Connell' esetének tanúsága szerint, érettebb ez irányban; utánozzuk tehát Angliát, csak ovakodjunk azon absolutistic chorustól, melly megengedi ugyan, hogy az angol alkotmány mégis ér valamit, hanem az alkotmányos élethez csupán az angol népet hiszi hivatva, és hogy a' francia a' szabadságnak e' fokát soha sem érendi el, itt az alkotmány csak zavart szül; pedig Anglia is hasonló phasisokon ment keresztül, míg az alkotmányos élet nála megállapodott; 's Franciaország a' szabadság' és alkotmányosság' második szülötte fog maradni, bármit mondjanak a' conservativ phrasensek.

Dupin 1815., midőn Napoleon Elbából visszatért, a' képviselő kamarába küldetett, 's hatalmasan szólalt fel az alkotmányos jogok mellett. Divatos vala ez időben, mind azon férfiakat, kik az alkotmányos jogokat védék, prokátoroknak csufolni. Hisszük, hogy bizonyos osztályoknak nagyon alkalmatlan illy prokatori ellenőrködés. Mások pedig elég jámborok voltak a' Jupiter Napoleont alkotmányos parlamenti ministeriummal ellátott uralkodónak képzelni. – 1827. Dupin a' mamersi választó collegium által – hol senkit sem ismert, 's hova csak hire 's neve jutott el – követnek küldetett a' kamarába. A' magyar választók' nézetei e' tekintetben nagyon különböznek a' mamersiekétől. Mamersben jobban szeretik a' Dupinet, mint a' falusi urfiakat, kik nálunk reggelizni, ebédelni 's aludni szoktak, 's kiket Mamersben még azért törvényhozásra nem tartanak alkalmasoknak. Igaz, hogy Mamersben nincsenek nemes atyafiak, kik a' velők született gyöngeségnél fogva, az urfiak' borának 's huszasainak nem tudnak ellenállni; ez utnál mégis jobb talán a' mamersi 's tulajdonkép' a' francia választási rendszer is, mint a' miénk. – Ajánljuk végre az olvasó közönségnek, a' remekül fordított beszédet, mellyből azt is meg fogja tanulni, hogy, kell ugyan párthoz tartozni, azonban nem szükséges, hogy az ember a' pártnak szolgálja legyen.

¹⁰⁵ PH: státság' [egybeírva]

¹⁰⁶ PH: vegyünk [sh., emend.]

Dupin után Brougham állittatik előnkbe. Sok ember nem emlékezik vissza a' multakra, 's felebarátját mindig csak a' legutósó cselekvése szerint itéli. Az illy emberek nem sokat fognak tartani Brougham felől; mert valóban, tulélvén szellemi egészségét, most furcsa szerepet játszik az öregur a' felsőházban. De mind a' mellett Brougham¹⁰⁷ jelene mögött nagyszerű munkásság, eredménydus 's becsülettel megfutott pálya fekszik. Nemcsak hogy része vala mindig a' whig reformokban, hanem a' nemzeti nevelés' ügyében többet fáradozott, mint bárki más Angliában. Brougham azonkívül, habár igazi angol jellem, az angol előítéletekben nem osztozott, 's az angol constitutionnak kinövéseit férfiasan megtámadá, megmutatván, hogy a' historia által kifejtett institutiokat, végtére az ész' mértékével kell megitélni 's az ész' postulatumai után idomítani. Brougham' munkásságának ezen oldalát különös studiumul ajánljuk azoknak, kik a' historicus institutioknak baráti levén, az angolokat minden kinövéseikkel, csak úgy gavallérosan átültetni készek volnának, megfélekedzván, hogy átültetés által a' historicus institutio megszűnik az lenni. – Brougham' 's korának egyik érdekes episodja, Carolina királyné' IV. György hitvesének pere. Illy per csak olly szabad országban, mint Angolhon, jöhet létre, 's mégis az alkotmányos formákat e' perben mennyire falsificálták. – Két dolgot kell említenünk, mielőtt e' rövid ismertetésünket bevégezzük. Először lássátok Broughamban, mennyire terjedhet egy ember' munkássága, ha az időt használni 's valóban dolgozni akar. Ezen kitartás a' munkában 's szeretet a' munkához, az angol' nagyságának alapja. Hiában ábrándozik bármely nemzet állapota' javulásáról, ha dolgozni nem akar. Igen, uraim, nektek is dolgoznotok kell, mert a' falusi politikai ügyvitatásokkal még nem fogtok boldogulni. Másodsor lássátok Brougham-on 's minden jobb angol szónokon, hogy szabad férfinak mindig a' maga igazi nevén lehet a' dolgokat megnevezni, a' nélkül azonban, hogy az utcai trivialitás bűnébe essék. Kivánatos volna, hogy szónokaink e' modorhoz szoknának, hanem kivánatos volna egyszersmind, hogy valamivel több grammatikát és syntaxist is tegyenek sajátukká. – ☉

4.2.1. Az 1848. február 6-ai cikk elemzése

Az 1848. február 6-ai cikkben csak kétféle múlt időt találunk, *-t* jeles múlt időt és elbeszélő múltat, melyek közül az elbeszélő múlt az összes múlt idő 15%-át teszi ki. Korábban már láthattuk, hogy ez az arány egyedül Szalay László írásaiban szokatlan.¹⁰⁸ Az elbeszélő múlt használata során a szerző alkalmazza annak rövid magánhangzós változatát (*kelle*) is, melyet tapasztalataim szerint a centralisták közül csak Eötvös József és Csengery Antal használ publicisztikai írásaiban. A jövő idő kifejezésére alkalmas nyelvi elemek közül nem találunk a cikkben *fog* segédigés szerkezetet, így a jövő időt a szerző csupán jelen idővel, ill. *-nd* jeles jövő idővel fejezi ki, ami egyetlen centralista publicisztikai írásaira sem jellemző. A cikk írója a *fel* igekötőnek csak *e* magánhangzós változatát

¹⁰⁷ PH: Brongham' [sh., emend.]

¹⁰⁸ Lásd 4.1.1. Az 1847. október 26-ai cikk elemzése.

használja, amiről korábban már megállapítottuk, hogy Csengeryre vagy Szalayra utaló nyelvi elem.¹⁰⁹ A *közt* szó a cikkben minden esetben egy *t*-vel szerepel, ami Csengery Antal írásain kívül csak Kemény Zsigmondéira jellemző.¹¹⁰ A *maga* visszaható névmás T/3. személyjeles alakját kivétel nélkül *magok* formában használja a szerző, ami Csengeryre, Eötvösre és Keményre is jellemző, míg Szalay és Trefort felváltva alkalmazza a *magok* és a *maguk* változatot, igaz, mindkettejüknél jóval nagyobb arányban szerepel a *magok* variáns. A cikk írója végig többes számban, pártja nevében beszél, ami Kemény Zsigmond kivételével minden centralista sajtója.

Csengery szerzőségét valószínűsíti még az a tény is, hogy a cikk szerzője írásában külön kiemeli Benjamin Franklin beszédében és írásban alkalmazott stílusának jellegzetességeit, melyek sok tekintetben megegyeznek Csengery stílusának jellemzőivel, ill. a publicisztikáról vallott nézeteivel: „1747-ben Franklin, mint philadelphiai követ, tagja lett a ’ képviselők ’ gyűlésének. Befolyása a ’ képviselők ’ gyűlésében növekedett mind-egyre. Ezen befolyás nem volt hatalmas szónoki tehetségek ’ eredménye; ő csak ritkán szólott, ’s beszédeit soha sem dolgozta ki előre. Szónoklata csak egy sentenciából, valamely jól előadott történetecskéből állott. Modora egyszerű volt és szelid; szabatos és cifraság nélküli, mint írásai. Ezen egyszerű modorral ’s átható és biztos ítélőtehetségével képes volt legékeseszlóbb ’s leghamisabb elleneit megzavarni, ’s barátai számára nyerni meg a ’ pártatlanok ’ véleményét. Egyes észrevételkék által semmivé tette a ’ legfényesb szónoklatot, ’s eldöntő befolyással volt a ’ leglényegesebb kérdésekre. Boldog Franklin, hogy nem ült a ’ magyar tanácskozó termekben, hol a ’ szót rendesen többre becsülik az eszménél.”¹¹¹ Látható, hogy a cikk szerzője Franklin szónoki stílusának azokat az elemeit emeli ki, melyek Csengery Antal stílusának is legfőbb jellemzői,¹¹² és melyeket *Írói munkásságom* című írásának tanúsága szerint a magyar publicisztikában is szeretett volna megvalósítani: „...törekedtem a lapnak nem csak elveiben szoros következetességet, hanem styl tekintetében is bizonyos egyöntetűséget, csint és szabatoságot adni, kiküszöbölván azt a rhetori dagályt, mely politikai irodalmunkat azelőtt jellemzé.”¹¹³ Figyelemre méltó az is, ahogyan a cikk szerzője Franklin stílusa – melynek kritériumai megegyeznek a Csengery által favorizált stílussal – magyarországi meghonosításának szükségességére utal, mely mintegy a modern szónoki és publicisztikai stílus példajaként jelenik meg a cikkben. Mindezek alapján nem lehet kétséges, hogy a cikk szerzője Csengery Antal, aki nem késlekedett a kínálkozó alkalmat arra használni fel, hogy az általa legjobbnak tartott publicisztikai stílust népszerűsítse.

Véleményem szerint a fentebb felsorolt stílusjegyek, a cikkek alá nyomtatott © jel, Csengery Antal téma iránti érdeklődése, valamint a második cikkben a Franklin stílusáról írt elmélkedés egyértelműen bizonyítja, hogy mindkét cikk szerzője Csengery Antal.

¹⁰⁹ Lásd 4.1.1. Az 1847. október 26-ai cikk elemzése.

¹¹⁰ Lásd 4.1.1. Az 1847. október 26-ai cikk elemzése.

¹¹¹ *Státusférfiak’ és szónokok könyve – Szalay László által*, PH, 1848. február 6., 1031. sz., 102.

¹¹² Lásd 2. Csengery Antal szerkesztési elvei.

¹¹³ CSENGERY 1884, 421.

4.2.2. Az 1848. február 6-ai cikk

Irodalmi értesítő.

„Státusférfiak’ és szónokok könyve – Szalay László által. Uj folyamat. Harmadik füzet. Pesten kiadja Heckenast. 1848.” – Ezen új füzet Brougham’ jellemzésének végét, Franklint ’s Benjamin Constant’ élte’ kezdetét foglalja magában. Miután Broughamról már a’ 2-dik füzet’ ismertetésében szoltunk, Constantról pedig a’ 4-dik füzet’ alkalmával szolandunk, Franklin leend e’ sorok tárgya. Azon kellemes benyomás után ítélve, melyet ez olvasmány reánk tön, nem átaljuk e’ jellemzést Szalay’ jellemzései közül a’ legsikerültebbek’ egyikének nyilvánítani. A’ gazdag anyag művészileg van csoportozva, könnyen előadva, mi ez olvasmányt nemcsak érdekessé ’s tanuságossá, hanem valóban nagyon mulattatóvá teszi.

Ki nem ismeri Franklint? Kevés státusférfinak van olly nagy publicuma; de a’ publicum benne olly jellemet ismer, melly a’ valóditól egészen különböző. Neki Franklin naiv bölcselő, szeretetreméltó jámborfi; pedig ő korának legjelesebb diplomatája, ki a’ hideg számvető’ ildomoságával kapcsolatba tudta hozni a’ becsületességet ’s meleg buzgalmat az emberiség javáért’. – Franklin’ illy felfogásából – ’s a’ történet illyennek mutatja őt – honfitársaink sok tanuságost vonhatnak ki magoknak. A’ cselekvés’ mezején hideg számolás ’s ildomoság nélkül nincs boldogulás; mi mellett az emberiség ’s a’ haza java iránti lelkesedés, igen jól foghat helyet. Lelkesedés nélkül az ember állattá alacsonyul; de a’ lelkesedés’ szüleményeiből a’ politikai mezőn csak az szokott megmaradni, mit a’ hideg számvetés életrevalónak tart.

Tanulhatják továbbá az olvasók, miként a’ szappanfőző’ gyermekéből, a’ nyomda-
inasból ész és munka által, nagy státusférfiúvá lehet válni. Franklin’ életének legnagyobb része a’ democráticus elemek’ folytonos organisatiója közt telik el. Látjuk tehát élte’ leírásában nemcsak a’ democráticus institutiók’ alkotását, mikből a’ mostani amerikai szövetségnek kelle kifejlődni; hanem látjuk e’ munkát a’ nép’ embere’ kezeiben. – Ajánljuk e’ processus’ studiumát azoknak, kik csak nem rég’ is dythirambusokat énekeltek a’ magyar nemességre.

A’ szabadság’ legerősebb támaszát Franklin a’ nép’ értelmességében kereste, ’s buzgón működött az ismeretek’ terjesztésén; mert: „értelmes emberekből álló nemzet, ollyasokból, kik istentől nyert jogaikat ismerni ’s becsülni tudják, nem kerülhet járomba. A’ zsarnokság a’ tudatlanság’ régióiban uralkodik, ’s megszökik a’ tudomány’ világa elől.” Figyelemreméltó szavak.

A’ mi embereink közt más nézetek uralkodnak. Némellyek elmélete szerint minél több ’s koldusabb az ember, annál érettebb a’ szabadságra ’s alkotmányos életre. Egy máramarosi oláh kortes az alkotmányos ember’ ideálja; ellenben az összes városi osztály haszontalan szolga nép.

Érdekes e’ jellemzésben Pensylvánia’ történetének egyes vonásokban adott vázлата. A’ legnemesebb történeti személyességek’ egyike Pen, e’ hon’ alapítója, a’ lakosok’ közgyűlésében alkotmányt alkotván, ezeket mondja: „bárminő legyen a’ kormányforma, a’ nép mindig szabad, ha törvények által kormányoztatik, ’s ha része van ezen

törvények, hozatalában; ez az egyetlen mód népszabadság' eszközzésére, 's e' nélkül csak zsarnokság, olygarchia vagy zavar lehet a' végeredmény." – Minthogy ez országban azokon kívül, kik jelenleg részesei a' törvényhozásnak, számos polgárság 's még számosabb mezei népesség van, mellynek a' törvény' hozatalában semmi része nincs: jó volna talán a' dolgon változtatni, nehogy zsarnokság, oligarchia vagy zavar legyen a' végeredmény.

A' városi ügy jó alkalmat nyújt e' dolgok' változtatására, de nekünk ugy látszik, mintha bizonyos emberek' agyveleje nem képes e' dolog' fontosságát felfogni, világos jeleül, hogy birunk sok üres declamátort, de kevés státusférfit; 's legtöbb szónokaink' liberalismusa csak saját jogaik mellett tud lelkesedni.

1747-ben Franklin, mint philadelphiai követ, tagja lett a' képviselők' gyűlésének. Befolyása a' képviselők' gyűlésében növekedett mindegyre. Ezen befolyás nem volt hatalmas szónoki tehetségek' eredménye; ő csak ritkán szólott, 's beszédeit soha sem dolgozta ki előre. Szónoklata csak egy sentenciából, valamely jól előadott történetecskéből állott. Modora egyszerű volt és szelid; szabatos és czifraság nélküli, mint írásai. Ezen egyszerű modorral 's átható és biztos ítélőtehetségével képes volt legékesenszólóbb 's leghamisabb elleneit megzavarni, 's barátai' számára nyerni meg a' pártatlanok' véleményét. Egyes észrevételkék által semmivé tette a' legfényesb szónoklatot, 's eldöntő befolyással volt a' leglényegesebb kérdésekre. Boldog Franklin, hogy nem ült a' magyar tanácskozó termekben, hol a' szót rendesen többre becsülik az eszménél.

Ha 1753-tól követjük a' történetet, mindenütt azon crisesekre akadunk, mellyekből a' forradalomnak 's az amerikai uniónak be kelle következnie; 's mellyekben Franklin nemcsak részt vett, hanem közönségesen initiált. 1776-ban már Versaillesben látjuk őt, hová a' congressus által követnek küldetett, 's diplomatai ügyességének bizonyítványait adá. Ezen időszak felette érdekes és mulattató. Franklin a' forradalom 's democrátia' képviselője bálványoztatik azon emberek által, kik az ó világban forradalomra készülnek. A' kegyelet a' nagy férfiú iránt a' legneveltesesebb formákban jelentkezik. Mindekelőtt az asszonyok tettek ki magokért. Milly finom iróniával itél e' mámoros állapotról, mellynek következményeit még elérte. Meghalt 1790-ben áprilban. – De térhiány miatt végeznünk kell szavainkat, az olvasóknak magát a' munkát ajánlva. – ☉

5. Függelék

Az Országos Széchényi Könyvtárban található, Csengery-cikkeket tartalmazó lista átírása

A földhitel, jelzálogi törvényhozás Franciaorsz 517. 93. 574. 327

Nevezetesb írók a központosításról. I Chevalier 517. 93.

II. Rossi „ „

III. Thiers 520 105. 521. 109.

Tized 519. 101.

Egy porosz államférfi nézetei Magyarországról 531. 149.,

Számos apró nemzetgazdasági cikk, gr. Canczúr, Iparmozgalmak, Tiszaszabályozás; hitelintézetek ügye, Németországban Hamburgban Védrendszer 537. 176.

Ausztria- és Magyarország külkereskedelmi viszonyai:

Ausztria ipara, hajózása, keresk. 540. 187. 546. 213. 554 245. 558. 263. 564. 567. 297. 572. 317¹¹⁴ 592. 397. 593. 400 597. 419.

A községi hatáskör tágulása Franciaországban 542. 195.

A vámszövetségi ügy Németországban 543. 198

Adó Franciaországban 543. 199.

Irodalmi Értesítő számos cikk.

Vámszabályzati reform.

P. Ztunggal, Bud. Híradóval sok polemia.

Német vámszövetség. 559. 267 560. 22[.]

Megpendítése az osztrák magyar vámszövetségnek a délnémet szövetségnél. [...] 567.

1845. II felév

1846

Uj program 599.

Ausztriai birod. keresk. viszonyai. 1846. 605. 25. 609. 41. 620. 657. 671. 716. 718. 720. 755.

Fiume Magyarországhoz tartozik 625. 105. 641. 182.

Találmányi jog biztosítása 636. 638.

P. Ztung és a városi ügy 637. 163.

Czéhek és iparszabadság (Sz. [...]) 640. 174.

Vámügy. Vámszövetség 660. 672. 682 687. 688. 689. 701. 708. 731

1847.

Jan. 1. en (805. 1)

Egy kis számvetés. I. (808 11.)
II. (809. 17).

Városi ügy. 857. (215)

Kir. városok története (874. 287)

Einkünfte des Schatzes. 925. 78.

1848. I.

Városi ügy. 1016. 25.

felelős minisz. 1048. 188

Sajtószab és Budán 1054. 221

Márczius . [.]5 [.]

általános cikk 2. 229.

¹¹⁴ K: 317 [jav. e.] 316

Ujabb kori Ismeretek Tárában		I. 1845. Első félév
Bajorország		Városi ügy (419. 51, 425 430. túllap, Községek rendezése 471. 472. 473. 474.
Charta	8	
Consul		
Cormenin	1	
+ Csatornák	3	II, 1845 második félen
Diplomatia	4	Eskütszék 511 (67. 68.)
Disraeli	1	512 (73. 1.) 516. 89.
Dohánymonopolium	1	II. köt. Tiszaszabályozás (514. 79)
+ Domaine	1	Erdélynek rovatot
Dumas	2	nyitni. (568. 302.)
Duchek	1	Szakértők tanácsa 571 315
+ Egyenes adók	10	
Kmety	3	III, 1846.
+ Élelmezés	5	
Felségsértés	7	
Felsőház	8	
Fiume	5	III. köt.
Gans	1	
+ Gazdasági egyesület	3	
Gervinus	1	
Guizot	3	
+ Házi adó	10	
Hegel	4	
Henszlman	1	
+ Hitelintézet	6	IV.
Horvátország	6	
Illyrismus	6	
+ Indirect adók	2	
Hugo V.	5	
Jokai, Jokainé		

Bibliográfiai rövidítések

BARLA 1970 – BARLA Gyula, *Kemény Zsigmond főbb eszméi 1849 előtt*, Bp., Akadémiai Kiadó, 1970 (Irodalomtörténeti Füzetek, 67).

BEKSICS 1883 – BEKSICS Gusztáv, *Kemény Zsigmond, a forradalom s a kiegyezés*, Bp., Athenaeum Rt, 1883.

CSENGERY 1884 – CSENGERY Antal, *Írói munkásságom* = Cs. A. *Összegyűjtött munkái: Közgazdasági és köznevelődési dolgozatok*, Bp., Kilián Frigyes, 1884, V.

- CSENGERY 1898 – CSENGERY Antal, *Jellemrajzok*, Bp., Magyar Irod. Intézet és Könyvnyomda, 1898.
- CSENGERY é. n. – OSZK Kézirattár, Fol. Hung. 1665.
- EÖTVÖS 1976 – EÖTVÖS József, *Levelek*, szerk. OLTVÁNYI Ambrus, Bp., Magyar Helikon, 1976 (Eötvös József Művei).
- EÖTVÖS 1978 – EÖTVÖS József, *Reform és hazafiság: Publicisztikai írások*, szerk. FENYŐ István, Bp., Magyar Helikon, 1978 (Eötvös József Művei).
- FENYŐ 1971 – EÖTVÖS József *Kiadatlan írásai (1846. május–1848. február)*, kiad., bev. FENYŐ István, Bp., Petőfi Irodalmi Múzeum–Népművelési Propaganda Iroda, 1971.
- FENYŐ 1997 – FENYŐ István, *A centralisták*, Bp., Argumentum, 1997.
- GERGELY 1982 – GERGELY András, *Egy gazdaságpolitikai alternatíva a reformkorban: A fiumei vasút*, Bp., Akadémiai Kiadó, 1982 (Értekezések a Történeti Tudományok Köréből, 98).
- GULYÁS 1978 – GULYÁS Pál, *Magyar írói álnév lexikon*, Bp., Akadémiai Kiadó, 1978.
- 2003 – *Magyar dialektológia*, szerk. KISS Jenő, Bp., Osiris Kiadó, 2003.
- KISS–PUSZTAI 2003 – *Magyar nyelvtörténet*, szerk. KISS Jenő, PUSZTAI Ferenc, Bp., Osiris Kiadó, 2003.
- KÓKAY 1979 – *A magyar sajtó története: 1705–1848*, szerk. KÓKAY György, Bp., Akadémiai, 1979.
- KOSÁRY 2002 – KOSÁRY Domokos, *Kossuth Lajos a reformkorban*, Bp., Osiris Kiadó, 2002.
- KOVÁCS 2008 – KOVÁCS József, *A Pesti Hírlap szerzőségi problémái: Módszertani kísérlet Csengery Antal publicisztikájának körülhatárolására*, szakdolgozat kézirat, Miskolci Egyetem BTK, 2008.
- MANN 1982 – MANN Miklós, *Trefort Ágoston élete és működése*, Bp., Akadémiai Kiadó, 1982.
- NIZSALOVSZKY–LUKÁCSY 1967 – EÖTVÖS József *Levelei Szalay Lászlóhoz*, bev. NIZSALOVSZKY Endre, kiad. LUKÁCSY Sándor, Bp., Akadémiai Kiadó, 1967 (Irodalomtörténeti Füzetek, 55).
- PH – Pesti Hírlap
- PINTÉR 2007 – KEMÉNY Zsigmond *Levelezése*, kiad. PINTÉR Borbála, Bp., Balassi Kiadó–ELTE, 2007.
- SCHLETT 1987 – SCHLETT István, *Eötvös József*, Bp., Gondolat, 1987.
- SZALAI 1913 – SZALAY László *Levelei*, kiad. SZALAI Gábor, Bp., Magyar Irod. Intézet és Könyvnyomda, 1913.
- SZÁNTÓ 1984 – SZÁNTÓ György Tibor, *Csengery Antal*, Bp., Akadémiai Kiadó, 1984 (A Múlt Magyar Tudósai).
- TREFORT 1882 – TREFORT Ágoston, *Kisebb dolgozatok az irodalom, közgazdaság és politika köréből*, Bp., MTA, 1882.